

Identifying the Dimensions and Indicators of family-Based Urbanization in Islamic-Iranian neighborhoods*

Original Article

Asghar Molaei^{1}, Maryam Mohammadzade², Leila Medghalchi³**

1- Associate Professor of Urban Planning Department, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

2- Ph.D. candidate in Islamic urban planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

3- Associate Professor of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 2023-12-12

Revised: 2024-01-19

Accepted: 2024-01-22

Keywords

Family

Family-Based Urbanization

Iranian-Islamic Neighborhoods

Neighborhood

ABSTRACT

Introduction

Among the most critical challenges facing new neighborhoods of residential complexes, apartments, residential towers, and residential blocks, are socioeconomic and cultural issues, the erosion of neighborhood functionality [1], the loss of family structure and privacy, the distancing of neighborhood services, a disregard for human scale, and the alteration of the neighborhood's spatial arrangement. This leads to a reduction in suitable spaces in the neighborhood's core for family leisure activities and a decline in social interactions [2]. On the other hand, the burgeoning emergence of novel approaches in urban planning, while focusing on a specific segment of society, such as child-friendly cities, elderly-friendly cities, women-friendly cities, disabled-friendly cities, and similar cases, underscores the inadequacy of traditional approaches in effectively addressing existing societal issues. Society requires a novel approach that considers the social unit "family," highlights a holistic and comprehensive view of society, and caters to the needs of each individual. This concept is more tangible and aligns with the intellectual foundations of Iranian-Islamic society. Additionally, the family encompasses a diverse range of age and gender groups, and employing this approach will accommodate the needs and desires of all of these groups. One of the first steps in formulating a theoretical framework and introducing a novel approach is to identify its core components and key indicators. In light of this, the objective of this study is to delineate the components and indicators of family-based urbanization in Iranian-Islamic neighborhoods. This research, therefore, seeks to answer the question: What are the components and indicators of family-based urbanization in Iranian-Islamic neighborhoods?

Materials and Methods

This study employs qualitative content analysis as its research methodology. The statistical population encompasses all relevant texts. The research falls under the category of fundamental and developmental research in terms of its purpose. To gather the necessary information, this study utilizes documentary (library) methods. Documentary methods have been employed to elaborate on the theoretical concepts and explain the components and indicators of the study in the fields of "the evolution of the family in Iranian culture," "the family from the Islamic perspective," "the four relationships of man in Sufism," "the Islamic-Iranian neighborhood," "the needs of the Muslim family in Islamic-Iranian neighborhoods" based on the four relationships of man in Sufism and the research

* This article is derived from the doctoral thesis of Islamic urban planning with the title "Defonation of the theoretical model of family-based urban planning in Islamic-Iranian city neighborhoods, (case study selected neighborhoods in Tabriz city)", under the guidance of Dr. Asghar Molaei and Ms. Madqalchi, in the Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University.

** Corresponding author: a.molaei@tabriziau.ac.ir

context. For data analysis and modeling, given the qualitative nature of the collected information, reasoning and logic were utilized.

Findings

The Iranian Muslim family possesses distinct characteristics; hence it demands unique needs and requirements. These requirements should be considered and addressed during the process of urban management, planning, and designing. Since prevailing urban planning models often originate from Western nations and non-Muslim cultures and are imported into Iran, they align with the framework of the non-Muslim Western family and were devised to cater to their functions and needs. Therefore, they not only fail to address the functions and requirements of the Iranian Muslim family but also impose detrimental effects on their lifestyle and functionalities. As an illustrative example, the social needs of the Iranian Muslim family, which are encompassed by the concept of "mercy and harmony" in Islamic principles, are difficult and sometimes impossible to fulfill in modern housing structures that are solely designed for economic pursuits and do not align with the lifestyle of the Iranian Muslim family. During the analysis of the concept of the Iranian-Islamic city, it was evident that the prevailing definitions adhere to an individual-centric sociological approach. The Western urban planning system, which is also adopted in our country, employs a per capita utilization definition that assigns space and usage based on individual needs. This approach reflects the individual-focused perspective of sociological theories in urban planning. This view prioritizes the individual as the foundation for spatial allocation and utilization. On the other hand, the "Dimensions of Urbanization in Islamic-Iranian Neighborhoods" model attempts to incorporate the concept of family, albeit partially, within the social-cultural dimension, specifically by employing the household dimension index. It should be noted that household is a demographic concept, while family is a sociological concept. Thus, to transform this model into a "family-centered urbanization dimensions model in Islamic-Iranian neighborhoods," necessitates an adaptation that integrates the institution of the family within its framework. In the conceptual framework of the study, due to the profound significance and impact of Islamic laws on all aspects of the city and the family, the research components that categorize Islamic laws

into four fundamental categories form the four overarching facets of the conceptual model. The concepts associated with each category are positioned in the first layer of the model. The subsequent layer encompasses the interpretation of these concepts within the context of Islamic-Iranian neighborhoods. The final layer applies the requirements and considerations of Iranian Muslim families to this interpretation, ultimately shaping the Islamic-Iranian neighborhood.

Conclusion

The concept of the Iranian Muslim family, shaped by Islamic culture, values, and principles, embodies a distinct pattern and lifestyle that necessitates its own set of requirements. These requirements directly influence various socio-cultural, economic, environmental, physical-spatial, usage, and access dimensions of the city and neighborhood, demanding a unique model. In this regard, a table is presented that establishes the connection between the four research components and the facets of urban planning in Islamic-Iranian neighborhoods. The proposed strategies for each of these dimensions are separately explained by the four research components. Examples of these strategies include:

- The proximity of the workplace to residential areas
- Ensuring children's access to job training opportunities within the neighborhood through a dedicated children's job park and similar facilities
- Fostering neighborhood functions that promote the personal, religious, and moral development of the family, particularly children
- Providing a designated space within the home for short-term leisure activities
- Designing appropriate spaces within the neighborhood for family leisure pursuits
- Creating a conducive environment within the home for regular exercise
- Establishing designated spaces within the neighborhood for family sports activities
- Cultivating a tranquil atmosphere within the home
- Embedding the principles of family harmony into the home environment
- Designating a space within the home for solitude and contemplation

COPYRIGHTS

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Molaei A. Mohammadzade M. Medghalchi L. Identifying the Dimensions and Indicators of family-Based Urbanization in Islamic-Iranian neighborhoods. Urban Economics and Planning Vol 4(4):90-115. [In Persian]

DOI: 10.22034/UEP.2024.430285.1445

شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های اسلامی ایرانی*

مقاله پژوهشی

اصغر مولایی^{۱*}؛ مریم محمدزاده^۲؛ لیلا مدقالچی^۳

- ۱- دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
 ۲- پژوهشگر دوره دکتری تخصصی شهرسازی اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
 ۳- دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

چکیده

مقدمه

از مهم‌ترین مسائل پیش روی محله‌های جدید با الگوهای شهرک مسکونی، آپارتمان، برج‌های مسکونی، بلوک‌های مسکونی، مجتمع‌های مسکونی مخاطرات اجتماعی فرهنگی، از دست رفتن مطلوبیت کارکرد محله [۱]، از بین رفتن سلسله‌مراتب و محرمیت، دور شدن خدمات محله‌ای، بی‌توجهی به مقیاس انسانی و عدم رعایت مدول و پیمون عرصه‌ها، کاهش فضای مناسب در مرکز محله برای گذران اوقات فراغت خانواده، کاهش تعاملات اجتماعی [۲] است.

از طرفی، ظهور روزافزون رویکردهای جدید در زمینه شهرسازی، هر بار با تمرکز بر قشر خاصی از جامعه ارائه می‌شود، مانند شهر دوست‌دار کودک، شهر دوست‌دار سالمند، شهر دوست‌دار زنان، شهر دوست‌دار معلولان و موارد مانند آن، بیانگر این است که تقاضای جامعه برای حل مسائل موجود، با رویکردهای قبلی به‌درستی پاسخ داده نمی‌شود. و جامعه نیاز به رویکردی جدید دارد که با در نظر داشتن واحد اجتماعی «خانواده» به‌طور یکپارچه و همه‌جانبه به جامعه بنگرد و نیازهای تک‌تک افراد را پاسخ بدهد. این مفهوم با بنیان‌های فکری جامعه ایرانی اسلامی منطبق و ملموس‌تر است. همچنین، خانواده، طیفی از گروه‌های مختلف سنی و جنسی را دربرمی‌گیرد و به کار بردن چنین رویکردی، نیازها و تمایلات همه این طیف را مد نظر قرار خواهد داد.

یکی از اولین گام‌ها برای تبیین یک مدل نظری و معرفی یک رویکرد جدید، یافتن مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوط به آن است. بنابراین هدف از انجام این پژوهش، یافتن مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های ایرانی اسلامی است. لذا پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های ایرانی اسلامی کدام‌اند؟

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نظر روش، تحلیل محتوای کیفی است. جامعه آماری این پژوهش، تمام متون مرتبط هستند. نوع پژوهش از حیث هدف، بنیادی و توسعه‌ای است. در این پژوهش به منظور گردآوری اطلاعات مورد نیاز از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای) استفاده شده است. به این صورت که برای بیان مفاهیم نظری و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش در زمینه «سیر تحول خانواده در فرهنگ ایرانی»، «خانواده از منظر اسلام»، «روابط چهارگانه انسان در عرفان»، «محله اسلامی ایرانی»، «نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های اسلامی ایرانی» بر اساس روابط چهارگانه انسان در عرفان و همچنین پیشینه تحقیق، از روش اسنادی استفاده شده است و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات، با توجه به اینکه اطلاعات به‌دست‌آمده کیفی هستند، به کمک تفکر و تعقل و منطبق به تجزیه و تحلیل آن‌ها و مدل‌سازی پرداخته شده است.

اطلاعات مقاله

تاریخ‌های مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۱
 تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۲۹
 تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲

کلمات کلیدی

خانواده
 شهرسازی خانواده‌مبنا
 محله
 محله‌های اسلامی ایرانی

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری تخصصی شهرسازی اسلامی با عنوان «تبیین مدل نظری شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های شهر اسلامی- ایرانی، نمونه موردی محله‌های منتخب شهر تبریز» به راهنمایی آقای دکتر اصغر مولایی و خانم دکتر مدقالچی، در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز است.
 ** نویسنده مسئول: a.molaei@tabriziau.ac.ir

یافته‌ها

در مدل مفهومی پژوهش به دلیل اهمیت و تأثیرگذار بودن قوانین دین اسلام بر تمام مؤلفه‌های شهر و همچنین خانواده، مؤلفه‌های پژوهش که قوانین اسلام را در چهار دسته تقسیم می‌کنند، در مدل مفهومی به عنوان چهار وجه اصلی مدل قرار دارند و مفاهیم مرتبط با هر یک از آن‌ها در لایه اول مدل قرار می‌گیرند. در لایه بعدی، ترجمان این مفاهیم در محله اسلامی ایرانی قرار گرفته و در لایه آخر نیز الزامات و ملاحظات خانواده مسلمان ایرانی بر آن اعمال شده است که در نهایت به محله اسلامی ایرانی شکل می‌دهند.

نتیجه‌گیری

مفهوم خانواده مسلمان ایرانی، با اثرپذیری از فرهنگ، ارزش‌ها و مبانی اسلامی، الگو و سبک متفاوتی از زندگی را دارد که الزامات خاص خود را می‌طلبد. الزاماتی که بر ابعاد گوناگون اجتماعی فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی، کالبدی فضایی، کاربری و دسترسی شهر و محله اثر مستقیم دارد و الگویی منحصر به فرد را می‌طلبد.

بنابراین در جدولی رابطه بین مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش با ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی ایرانی ارائه می‌شود و راهبردهای پیشنهادی در هر یک از این ابعاد، به تفکیک مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش تبیین می‌شود. نمونه‌هایی از آن به طور مختصر عبارت‌اند از: نزدیکی محل اشتغال و زندگی، آموزش‌های شغلی کودکان در محله با پارک مشاغل کودک و مانند آن. عملکردهای محله مناسب رشد شخصیتی، دینی و اخلاقی خانواده مخصوصاً کودکان. فضای مناسب فراغت کوتاه‌مدت در خانه. فضاهای مناسب گذران اوقات فراغت خانواده در محله. محیط مناسب ورزش در خانه. فضای مناسب ورزش خانواده در محله. محیط آرامش‌بخش خانه. محیط خانه مناسب انس الفت خانواده. فضای مناسب خلوت و تفکر در خانه و موارد مانند آن.

خانواده مسلمان ایرانی دارای شاخص‌های ویژه‌ای است، لذا نیازها و الزامات خاصی را می‌طلبد. الزاماتی که باید در فرایند مدیریت، برنامه‌ریزی و طراحی شهری مورد توجه قرار گیرد و تأمین شود. از آنجا که الگوهای رایج جدید شهرسازی غالباً الگوهایی هستند که از کشورهای غربی و فرهنگ‌های غیرمسلمان وارد کشور شده‌اند و مورد استفاده قرار می‌گیرند، لذا متناسب با الگوی خانواده غربی غیرمسلمان هستند و در پاسخ به کارکردها و نیازهای آنان ایجاد شده‌اند. لذا نه تنها پاسخی برای کارکردها و نیازهای خانواده مسلمان ایرانی ندارند، بلکه اثرات مخربی نیز بر سبک زندگی و کارکردهای آن تحمیل کرده‌اند. به عنوان نمونه، می‌توان به نیازهای اجتماعی خانواده مسلمان ایرانی اشاره کرد، که در مبانی اسلامی از آن با عنوان صله ارحام یاد می‌شود. پاسخ دادن به این نیاز در مسکن‌های امروزی که فقط اهداف اقتصادی در ایجاد آن نقش دارند و متناسب با سبک زندگی خانواده مسلمان ایرانی نیستند، دشوار و در مواردی غیرممکن است.

در فرایند تبیین مفهوم شهر ایرانی اسلامی، ملاحظه شد که تعاریف، مبتنی بر جامعه‌شناختی فردمحور است. تعریف سرانته کاربری‌ها بر اساس هر فرد در نظام برنامه‌ریزی شهری غربی که در کشور ما نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد، نشان از تأثیر نگاه فردمحور دیدگاه‌های جامعه‌شناختی بر شهرسازی دارد؛ نگاهی که فرد را مبنای اختصاص کاربری و فضا قرار می‌دهد. از طرفی در مدل «ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی ایرانی»، فقط در بُعد اجتماعی فرهنگی، آن هم فقط با شاخص بُعد خانوار، سعی دارد تا حدودی به مفهوم خانواده توجه کند، در حالی که خانوار یک مفهوم جمعیت‌شناختی است و خانواده مفهومی است جامعه‌شناختی. بنابراین برای تبدیل شدن به مدل «ابعاد شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های اسلامی ایرانی»، نیاز به تغییر دارد تا نهاد خانواده نیز در آن لحاظ شود.

مقدمه

از مهم‌ترین مسائل پیش روی محله‌های جدید با الگوهای شهرک مسکونی، آپارتمان، برج‌های مسکونی، بلوک‌های مسکونی، مجتمع‌های مسکونی و همچنین محله‌های با الگوی مدن غربی شامل زوال هویت محله‌ای، مخاطرات اجتماعی فرهنگی، تأثیرات منفی بر کیفیت زندگی، تغییر و تحول مناسبات ساکنان با یکدیگر، محیط‌های بدون همبستگی و مشارکت اجتماعی، از دست رفتن مطلوبیت کارکرد محله [۱]، از بین رفتن سلسله‌مراتب و محرمیت، دور شدن خدمات محله‌ای، بی‌توجهی به مقیاس انسانی و عدم رعایت مدول و پیمون عرصه‌ها، آشفستگی قلمروها، عدم انسجام فضایی بافت، اضمحلال مرزهای حوزه‌های مسکونی نسبت به شهر، تغییر حدود محله با توجه به جمعیت، تراکم، ساختار، نبود هماهنگی اجتماعی میان ساکنان مجاور، شکل‌گیری محله‌ها با توجه به توانایی اقتصادی ساکنان، کاهش فضای مناسب در مرکز محله برای گذران اوقات فراغت خانواده، کاهش تعاملات اجتماعی [۲] است. همچنین تقسیمات فعلی حوزه‌های مسکونی اعم از وحدت همسایگی، مجموعه‌های آپارتمانی، کوی‌های کارمندی و شهرک‌های صنعتی که بنا بر علت اصلی وجودشان که عموماً ضرورت‌های فقط اقتصادی است، فاقد بسیاری از خصوصیات معنایی هستند [۲]. چنین مسائلی، متوجه جنسیت و سنین مختلف است به گونه‌ای که هویت زندگی اجتماعی، تجربه بخشی از جامعه بودن و مواجهات مثبت اجتماعی را از کودکان صلب می‌کند، فضای بروز رویدادهای فرهنگی را فراهم نمی‌کند، به سبب مقیاس غیر انسانی و بی‌توجه به نیازهای خاص سنین مختلف، امکان دسترسی به خدمات کاربری‌های محله را برای تمام اعضای خانواده به صورت همراه با هم ندارد. تأمین نشدن فضای فراغتی برای جنسیت و سنین مختلف خانواده در کنار هم، نبود امکان نزدیک ماندن والدین به فرزندان در زمان فعالیت‌های اقتصادی، و موارد از این دست.

به طور مثال در سی سال گذشته تعداد بسیار زیادی از مصوبات و ضوابط شورای عالی شهرسازی در راستای درآزمزایی برای شهرداری‌ها بوده؛ بدون نظر گرفتن این موضوع که چنین مصوباتی با یکدیگر و با قوانین بالادستی مغایر هستند. همچنین، به این دلیل که در ساختار شورای عالی شهرسازی نهاد مشخصی به منظور تطبیق دادن مصوبات شورا با قوانین اسلام و قوانین مرجع وجود ندارد، این زمینه فراهم شده تا تصمیمات سیاسی و مقطعی با ابعاد غیرکارشناسی در مهم‌ترین نهاد سیاست‌گذاری علمی در موضوع معماری و شهرسازی کشور رخنه کند و اثرات مخربی را بر پیکره کالبدی و اجتماعی تحمیل کند [۳]. چنین نابسامانی‌هایی موجب نادیده انگاشته شدن اصول اسلامی همچون عدالت، امنیت، امانت‌داری، احترام، برابری، وحدت و موارد مانند آن می‌شود. به عنوان مثال الگوهای متراکم سکونت، موجب کم‌رنگ شدن حفظ حریم خانواده می‌شود. الگوی شهرک‌های مسکونی، با از بین بردن مقیاس انسانی، عدالت در دسترسی را از انسان صلب می‌کند و همچنین حق آسایش خانواده را ضایع می‌کند. و نیز با در نظر نگرفتن فضای فراغتی خانواده، حق داشتن محیطی مانند پارک و یا فضایی جهت تفریح در نزدیکی محل سکونت، و برای استفاده هم‌زمان و مشترک والدین و فرزندان را از ایشان صلب می‌کند. الگویی‌هایی مانند واحد همسایگی، عموماً با مینا قرار دادن دبستان و شعاع عملکردی آن، مسجدمحور بودن شهر اسلامی را قربانی الگوی برآمده از شهرسازی غربی می‌کنند و امکان دسترسی خانواده مسلمان ایرانی را به فضاهای اجتماعی و فرهنگی کم‌اهمیت جلوه می‌دهند.

برای داشتن جامعه سالم، پویا و رو به توسعه، ابتدا باید خانواده‌هایی سالم داشت. فراموش شدن ارزش‌های خانواده و روابط خانوادگی، به عنوان اولین و امن‌ترین اجتماعی که فرد از بدو تولد در آن قرار می‌گیرد، و اهمیت این اجتماع کوچک در رشد فرد، جامعه و کشور، منجر به سوگرفتن توسعه به سمت ناپایداری اجتماعی، از دست رفتن سرمایه‌های اجتماعی، کاهش امنیت، کاهش معنویت، از بین رفتن تفکرات دگراندیشانه، شکل‌گیری روابط سطحی و کوتاه‌مدت، رفتارهای ضد دین و ضد جامعه، فساد و دروغ می‌شود. امروزه

زندگی کردن خانواده‌ها در ساختمان‌های کوچک بلندمرتبه، معبرهای محدود به عبور و دسترسی، محله‌هایی با مرزبندی برنامه‌ریزانه و فاقد مؤلفه هویتی و حس تعلق، فضاهای شهری با روح فردگرایانه و درنهایت شهری برانگیزاننده خودخواهی و تقلای فردی، چالش‌های بسیاری برای جامعه به بار آورده است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به تهدید ارزش‌هایی مانند محرمیت، جمع‌گرایی، همدلی، ارتباط خویشاوندی، قدرشناسی، مسئولیت‌پذیری، عدالت، امنیت، تربیت فرزندان، همبستگی و مانند آن و از طرفی ایجاد مسائلی همچون انزوا، آسیب‌های روحی ناشی از فاصله گرفتن از محیط امن خانواده، بی‌اعتمادی، خودخواهی، فردگرایی و مانند آن اشاره کرد. همچنین توجه به نیازها و مطلوبیات خانواده، باعث همگن شدن فضاها و شهر به لحاظ مؤلفه‌های سنی و جنسی و نیازهای خاص می‌شود.

اما متأسفانه در حالی که در کشور، سخن‌ها و حکایت‌های زیادی از حرمت خانواده، ازدیاد فرزند و جمعیت، شهر دوست‌دار خانواده و کودک و سالمند، به هم بافته و مطرح می‌شود، ولی در واقعیت، بر نگرش و رویه دیگری که در دربرگیرنده همه حقوق و نیازهای آن‌ها نیست، تأکید و عمل می‌شود. شهر دوست‌دار خانواده، شهری پایدار و سالم است که همه افراد آن جامعه، خانواده‌ها و کودکان آن‌ها فرصت پیدا می‌کنند در تمام شهر و محیط شهری حضور جمعی یافته و متوجه می‌شوند محیط شهری همانند یک کلاس آموزشی یا کارگاه عملی و حتی به‌راحتی محل زندگیشان است [۴]. از این جهت نقدهایی بر تصمیمات حاکم بر شهرسازی وجود دارد. تصمیماتی که شهر و جامعه را به سمت تحولات ساختاری و انزوای خانواده می‌برد.

از طرفی ظهور روزافزون رویکردهای جدید در زمینه شهرسازی، هر بار با تمرکز بر قشر خاصی از جامعه ارائه می‌شود، مانند شهر دوست‌دار کودک، شهر دوست‌دار سالمند، شهر دوست‌دار زنان، شهر دوست‌دار معلولان و موارد مانند آن، بیانگر این است که تقاضای جامعه برای حل مسائل موجود، با رویکردهای قبلی به‌درستی پاسخ داده نمی‌شود. و جامعه نیاز به رویکردی جدید دارد که با در نظر داشتن واحد اجتماعی «خانواده» به طور یکپارچه و همه‌جانبه به جامعه بنگرد و نیازهای تک‌تک افراد را پاسخ بدهد. اما چرا خانواده؟ دلیل آنکه؛ این مفهوم با بنیان‌های فکری جامعه ایرانی اسلامی منطبق و ملموس‌تر است و هر یک از افراد جامعه، پیش از آنکه عضوی از گروه‌های اجتماعی دیگر، مانند گروه همسالان، گروه دوستان، گروه‌های فکری و عقیدتی و مانند آن باشند، از بدو تولد، عضوی از یک خانواده‌اند و بخش بزرگی از پرورش و حیات ایشان وابسته به خانواده است. دلیل دیگر آنکه خانواده، طیفی از گروه‌های مختلف سنی و جنسی را در برمی‌گیرد و به کار بردن چنین رویکردی، نیازها و تمایلات همه این طیف را مد نظر قرار خواهد داد. علاوه بر آن، انتخاب رویکردی که خانواده را مبنای شهرسازی قرار دهد، موجب ارتقای همبستگی و پایداری اجتماعی، حفظ هویت و فرهنگ بومی، رشد معنویت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی خواهد شد.

یکی از اولین گام‌ها برای تبیین یک مدل نظری و معرفی یک رویکرد جدید، یافتن مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوط به آن است. بنابراین هدف از انجام این پژوهش، یافتن مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های ایرانی اسلامی است. لذا این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های ایرانی اسلامی کدام‌اند؟

پیشینه نظری

سیر تحول خانواده در فرهنگ ایرانی

در دوران گذشته؛ ایران کشوری پهناور با تنوع جغرافیایی و فرهنگی است. این تنوع طی تاریخ، بر شکل خانواده ایرانی تأثیر گذاشته است. عوامل دیگری نیز در شکل‌گیری خانواده ایرانی نقش داشته‌اند. از جمله این عوامل می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: دگرگونی‌های جمعیتی: دوره‌های رشد و کاهش جمعیت، امید به زندگی، مرگ‌ومیر نوزادان و موارد مشابه، بر شکل خانواده تأثیر می‌گذارند. برای مثال، در دوره‌های رشد جمعیت، خانواده‌ها به فرزندآوری

به روستا از لحاظ مواد غذایی، وجود بازارهای شهری، اصناف، نابودی جمعیت با جنگ‌ها، اپیدمی‌ها، قحطی‌ها و موارد مانند آن هستند [۵].
در مطالعه خانواده‌ها در ایران اطلاعات زیادی در دست نیست. اگر از کتاب‌های تاریخی با محتوای توصیف و قایع و رویدادهای مهم جامعه صرف نظر کنیم، اعزازی (۱۳۹۱) کتاب‌هایی را که اطلاعاتی از خانواده ایرانی به ما می‌دهد را در چند دسته تقسیم می‌کند که در این پژوهش در جدول ۱ قابل جمع‌بندی هستند:

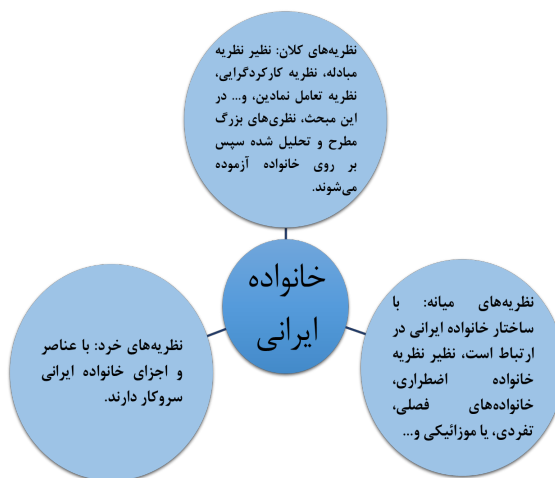
بیشتر روی می‌آورند. بازدهی زمین: بازدهی زمین، به‌ویژه تأثیر دگرگونی‌های تکنولوژی در بازدهی زمین، بر شکل خانواده تأثیر می‌گذارد. در دوره‌هایی که بازدهی زمین کاهش می‌یابد، خانواده‌ها به فرزندآوری کمتر روی می‌آورند. شرایط زندگی در شهر و روستا: در شهرهای بزرگ، خانواده‌ها به دلیل هزینه‌های بالای زندگی، به فرزندآوری کمتر روی می‌آورند. وجود گروه‌های حمایتی از افراد: در جوامعی که گروه‌های حمایتی از افراد قوی هستند، خانواده‌ها به فرزندآوری بیشتر روی می‌آورند. و از دیگر موارد، وابستگی شهر

جدول ۱. دسته‌بندی کتاب‌های حوزه خانواده ایرانی در گذشته، برگرفته از [۵]

دوره تاریخی	انواع کتاب‌ها	محتوا	نکات	مثال
۱۳۰۵ تا ۱۳۲۰	خاطرات، زندگینامه‌ها، نوشته‌های بزرگان و افراد خانواده سرشناس درباری	زندگی خانواده‌های اشراف و طبقات بالای جامعه.	زندگی خانوادگی اشراف وابسته به شرایط سیاسی و اقتصادی خاص آن‌ها بود و خانواده بیشتر از آنچه که مفهوم خانواده را داشته باشد براساس روابط سیاسی، اقتصادی شکل گرفته بود. خانواده‌های اشراف ایران با هیچ نوع خانواده دیگری قابل مقایسه نیست.	
	سفرنامه‌های خارجی	زندگی خانوادگی توده مردم.	از آنجا که بیشتر مسافران خارجی مردها بودند و زندگی خانوادگی جزئی از محرمات ایرانی بود، حتی هنگام پرس‌وجو در مورد خانواده نیز با سکوت ایرانی‌ها روبه‌رو می‌شدند. در نتیجه اطلاعات آن‌ها درباره خانواده بسیار ناقص است.	سفرنامه پولاک، طبیب دربار ناصرالدین شاه؛ به علت شغل او و ارتباط با زنان حرمسرا، حاوی اطلاعاتی از وضع حرمسرا.
				سفرنامه لیدی شل حاوی اطلاعاتی درباره خانواده‌های اشراف. سفرنامه گاسپار درویل حاوی اطلاعاتی از اندرونی حرمسرا.
۱۳۲۰ تا ۱۳۵۰	کتاب‌هایی در زمینه اخلاق و یا در مورد «سیاست اهل» به معنای خانواده.	الگوهای ایده‌آل جامعه.	حاوی دستورات اخلاقی و نمایشگر چگونگی ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر. اساس خانواده بیشتر معطوف به حفظ مال و ادامه نسل است.	قابوس‌نامه کیمیای سعادت
	کتاب‌هایی در مورد روستاها یا عشایر ایران دوره معاصر.	زندگی عشایر خانوادگی	شرح چگونگی بسیاری از مراسم‌ها مانند تولد، ازدواج، مرگ و... اشاره‌ای به اطلاعات ضروری برای شناخت جزئیات روابط خانواده نمی‌شود.	

می‌کند و ارتباطات انسانی کاهش می‌یابد. مناسک سنتی خانواده کاهش می‌یابد. خانواده حق انتقال تجربه خویش را به فرزند یا فرزندان از دست می‌دهد [۶].

در دوران معاصر: خانواده ایرانی در شرایط کنونی به فردیت و فردگرایی متمایل شده است. این گرایش تا جایی پیش می‌رود که نوع تازه‌ای از خانواده پا به عرصه هستی می‌گذارد که از آن با نام خانواده تفرّد یافته یاد می‌کنیم؛ خانواده‌ای که در عمل به یک سرا تبدیل می‌شود و هر کس برای خود زندگی

شکل ۱. دسته‌بندی نظریه‌های حوزه خانواده ایرانی، برگرفته از [۶]

امروزه، با وجود اینکه خانواده‌های هسته‌ای در کشورهای صنعتی کاهش یافته‌اند، با این حال آمارها نشان می‌دهد در بسیاری از کشورهای دنیا،

همچون ایران، خانواده‌هسته‌های همچنان در صدر آمار قرار دارد. مطابق آمار سال ۱۳۹۵، خانواده‌هسته‌های در کشور ایران بیشترین درصد از انواع خانواده‌ها را به خود اختصاص داده است (۹۹/۷۲ درصد) [۷].

خانواده از منظر اسلام

خانواده، نهادی فطری و مقدس است که از آغاز خلقت انسان با او همراه بوده. انسان، موجودی اجتماعی است و خانواده، اولین بستر تحقق این ویژگی در اوست. در فرهنگ اسلامی، خانواده اهمیت بسیار زیادی دارد و مانند قلعه‌ای مستحکم برای رشد، تعالی، تربیت و نیک‌بختی انسان است. خانواده مرکزی است که در آن ارزش‌های اخلاقی، اعتقادات دینی و معیارهای اجتماعی سینه‌به‌سینه منتقل می‌شود و بستر رشد عاطفی و تربیت اخلاقی و اجتماعی اعضای خانواده فراهم می‌شود. خانواده در انتقال فرهنگ و پاسداری از ارزش‌های اسلامی و فرهنگی جامعه نیز نقش مهمی دارد. خانواده در فرهنگ اسلامی، بر مبنای توافق اعتقادی و آرمانی زن و مردی آگاه و بالغ و دارای توانمندی‌های اجتماعی بنا نهاده می‌شود. این زوج، ستون اصلی خانواده را تشکیل می‌دهند. مفهوم خانواده در نظام و تعلیمات اسلامی، با پیوند مقدس ازدواج، به عنوان یک نیاز و حق فطری و طبیعی انسان‌ها معنا می‌یابد. تشکیل خانواده در فرهنگ و ارزش‌های اسلامی، پاسخ به عالی‌ترین و مطلوب‌ترین نیاز انسان و حرکت در مسیر کمال است [۸].

اسلام برای تمام افراد در مقابل خانواده، قوانین و سنت‌هایی اعم از حقوق و مسئولیت‌های اقتصادی و تربیتی، وضع کرده و ایشان را ملزم به رعایت، و انجام آن‌ها ساخته است [۹]. از منظر اسلام، خانواده گروهی است شامل افرادی که شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی دارند و هسته اولیه آن از ازدواج مشروع زن و مردی تشکیل می‌شود و بر اساس آن طرفین دارای وظایف و حقوق جدید می‌شوند. ارتباط خویشاوندی پدید می‌آید و اعضای آن دارای روابط قانونی، اخلاقی و عاطفی می‌شوند [۱۰]. اما ارکان خانواده عبارت‌اند از: «شوهر پدر»، «همسر مادر» و «فرزندان». از منظر اسلام زن به عنوان همسر

و مادر، آیت و ویژه الهی (روم: ۲۱) و پناه شوهر و فرزندان در خانه و محور سلامت خانواده است (اعراف: ۱۸۹). اما مرد به عنوان شوهر و پدر، پناه زن و فرزندان در اجتماع (نساء: ۲۴-۲۵)، مدیر و مسئول حفظ و حراست از خانواده محسوب می‌شود (همان: ۳۴، بقره: ۲۲۸). و بالأخره فرزندان مهم‌ترین منابع و سرمایه انسانی فعال جامعه، عامل استمرار حیات جامعه و قدرت اول هر جامعه‌ای هستند و فقدان ایشان موجب هلاکت و نابودی جامعه خواهد بود [۱۱].

خانواده اولین اجتماعی است که فرد وارد آن می‌شود و شیوه زیستن و اصول و رسوم اجتماعی و همکاری و گذشت را می‌آموزد. خانواده مرکز پاسداری از سنت‌های اخلاقی و کانون تعالی عواطف و احساسات است. شک نیست که خانواده‌ها از نظر فرهنگ و نوع تربیت متفاوت‌اند. در این میان خانواده قرآنی از همه برتر است؛ یعنی خانواده‌ای که همه افراد آن وظایف خود را چه فردی و چه خانوادگی و چه اجتماعی بر اساس دستورهای قرآن انجام دهند. نهاد خانواده که با ازدواج مرد و زن ایجاد می‌شود ارزش و جایگاهی اساسی در اسلام دارد، پروردگار بشر را به ایجاد این نهاد بالارزش، تشویق و ترغیب می‌کند، چراکه انسان‌ها در پی آرامشی که از این راه فراهم می‌شود، توانایی این را پیدا می‌کنند که راه سعادت را طی کنند، زیرا زن و مرد با ازدواج، یکدیگر را کامل می‌کنند و این موضوع موجب تکامل آنان می‌شود [۱۲].

از سوی دیگر، خداوند با فرستادن احکام و مقررات ارزشمند برای این پایگاه بزرگ، راه دست‌یابی به سعادت دنیا و آخرت را برای بشر، فراهم کرده است، زیرا عمل کردن هر یک از اعضای خانواده به آن مقررات و سفارش‌ها می‌تواند آن‌ها را در دنیا و آخرت به رستگاری برساند. و از سوی دیگر، فطرت آدمی چنین است که با ازدواج و پذیرش مسئولیت تشکیل خانواده شخصی فعال می‌شود و توان و استعداد خود را بیشتر از گذشته در جهت کسب درآمد مشروع و اداره زندگی جدید به کار می‌گیرد؛ و این امر نه تنها مایه قوام و استواری خانواده می‌شود، بلکه موجب تحرک اجتماعی و اقتصادی می‌شود [۱۲].

جدول ۲. ارزش و جایگاه تشکیل خانواده از منظر اهل بیت، برگرفته از [۱۲]

جایگاه	آیه و روایات
برترین پایگاه نزد خدا	ما بُئِي فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءُ أَحَبِّ إِلَيَّ اللَّهُ - عز و جل و أَعَزُّ مِنِّي التَّزْوِجُ: هیچ بنایی در اسلام پایه‌گذاری نشده که در پیشگاه خدای عز و جل، محبوب‌تر و ارجمندتر از تشکیل خانواده باشد.
محبوب‌ترین خانه نزد خدا	امام صادق فرمود: رسول خدا فرمود: ما مِنْ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ - عز و جل - مِنْ بَيْتٍ يُعْمَرُ فِي الْإِسْلَامِ بِالْبَيْتِ: هیچ چیز، نزد خدای عز و جل محبوب‌تر از خانه‌ای نیست که با ازدواج آباد شود.
محبوب‌ترین مباح	امام باقر فرمود: لَيْسَ شَيْءٌ مُبَاحٌ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ مِنَ الْبَيْتِ: هیچ چیز مباحی در پیشگاه خداوند محبوب‌تر از ازدواج نیست.
مکان نزول رحمت الهی	رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود: يُفْتَحُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ بِالرَّحْمَةِ فِي أَرْبَعِ مَوَاضِعَ: عِنْدَ نَزُولِ الْمَطَرِ، وَ عِنْدَ نَزْلِ الْوَلَدِ فِي وَجْهِ الْوَالِدَيْنِ، وَ عِنْدَ فَتْحِ بَابِ الْكُفْبَةِ، وَ عِنْدَ الْبَيْتِ: درهای آسمان در چهار موضع از سر رحمت گشوده می‌شود: هنگام نزول باران و هنگام نگاه کردن فرزند به چهره پدر و مادر و هنگام گشوده شدن در کعبه و هنگام ازدواج.
سنت محمد (ص)	رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود: النكاح سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني: ازدواج سنت من است پس هر کس به سنت من پشت کند از من نیست. امام صادق (ع) روایت کرد که رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ عَلَى فِطْرَتِي فَلْيَسِّرْ بَيْتِي فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي الْبَيْتَ: هر کس دوست دارد بر آیین من باشد البته باید از سنت من پیروی کند و در راه من گام زند، از جمله سنت‌های من ازدواج است. امیر مؤمنان علی (ع) فرمود: تَزَوَّجُوا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَثِيرًا مَا كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَتَّبِعَ سُنَّتِي فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي التَّزْوِجَ: تشکیل خانواده دهید، زیرا رسول خدا بسیار می‌فرمود: هر کس دوست دارد از سنت من پیروی کند، تشکیل خانواده دهد که از جمله سنت‌های من تشکیل خانواده است. از انس بن مالک نقل شده است که عده‌ای از اصحاب پیامبر، پس از آنکه از احوال پیامبر - و بندگی و پارسایی و پرهیزگاری او باخبر شدند، گمان کردند که لازمه بندگی و پارسایی و پرهیزکاری دست شستن از زندگی معمولی و رهبانیت پیشگی است؛ برخی گفتند که هرگز ازدواج نخواهیم کرد. و بعضی گفتند که هرگز گوشت نخواهیم خورد و عده دیگری گفتند که هرگز در بستر نخواهیم خفت و دیگری گفتند پیوسته روزها در خواهیم بود و افطار نخواهیم کرد. چون این سخنان به گوش پیامبر رسید خطبه‌ای خواند و پس از حمد و ثنای الهی فرمود: ما بَالِ أَقْوَامٍ قَالُوا كَذَا وَكَذَا لَكِنِّي أَصْلِي وَأَنَا مِنْ أَصْوَمٍ وَأَفْطِرُ وَ التَّزْوِجُ الْبَيْتَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي! چه شده است که گروه‌هایی چنین سخنانی بر زبان می‌آورند، در حالی که من نماز می‌گزارم و استراحت می‌کنم روزه می‌گیرم و افطار می‌نمایم و ازدواج می‌کنم؛ پس هر که از سنت من روی بگرداند از من نیست.

جایگاه	آیه و روایات
سبب کمال دین	امیر مؤمنان (ع) فرمود: لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ يَتَزَوَّجُ إِلَّا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: كَمَلَّ دِينَهُ. هیچ‌یک از اصحاب رسول خدا ازدواج نمی‌کرد، مگر اینکه رسول خدا می‌فرمود: دینش کامل شد. امام رضا نقل کرد، که زنی در مقام پرسش به امام باقر (ع)، گفت: «من مُتَبَتِّلٌ هستم.» حضرت فرمود: «مقصودت از تَبَتَّل چیست؟» گفت: «تصمیم دارم هرگز ازدواج نکنم.» فرمود: «برای چه؟» گفت: «برای دستیابی به فضل و کمال.» امام (ع) فرمود: «انصرفی، فَلَوْ كَانَ فِي ذَلِكَ فَاطِمَةُ أَحَقَّ بِهِنَّ مِنْكَ، إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ يُسَبِّحُهَا إِلَى الْقَضَلِ!» از این تصمیم منصرف شو، زیرا اگر خودداری از ازدواج فضیلت و کمالی در برمی‌داشت فاطمه به درک این فضیلت و کمال از تو شایسته‌تر بود، در حالی که هیچ‌کس نیست که در فضیلت و کمال، بر وی پیشی گیرد.
راه دست‌یابی به سعادت	رسول اکرم (ص) فرمود: «مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أُعْطِيَ نِصْفَ السَّعَادَةِ؛ هر کس تشکیل خانواده دهد، به نیمی از سعادت دست یافته است.»
سبب حفظ دین	رسول اکرم فرمود: «مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْزَرَ نِصْفَ دِينِهِ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي؛ هر کس تشکیل خانواده دهد، نیمی از دینش را حفظ کرده است، پس باید در نیم دیگر از خداوند بترسد.»
برتر از نماز و روزه مجرد	رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمود: «الرُّكَّتَانِ يُصَلِّيهِمَا الْمُتَزَوِّجُ أَفْضَلُ مِنْ رَجُلٍ عَزَبَ يَوْمَ لَيْلِهِ وَيَصُومُ نَهَارَهُ؛ دو رکعت نمازی که انسان متأهل اقامه نماید، برتر از آن است که مجردی شب را به نماز شب و روز را به روزه بگذراند.»
برتر از هفتاد رکعت نماز مجرد	امام صادق فرمود: «رُكَّتَانِ يُصَلِّيهِمَا الْمُتَزَوِّجُ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ رُكْعَةً يُصَلِّيهِمَا الْأَعْرَبُ؛ دو رکعت نمازی که انسان متأهل بگذارد، از هفتاد رکعت نمازی که مجرد به جا آورد برتر است.» رسول اکرم فرمود: «الْمُتَزَوِّجُ النَّائِمُ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْعَرَبِ؛ ارزش و مرتبه فرد متأهل خفته از فرد روزه‌دار و نماز شب خوان مجرد برتر است.»
سبب گشایش روزی	رسول اکرم (ص) فرمود: «اتَّخَذُوا الْأَهْلَ قَائِمَهُ أَرْزُقْ لَكُمْ؛ تشکیل خانواده دهید که این امر گشایش‌دهنده روزی بر شماست.»

کانون خانواده با خلقت آدم ابوالبشر او و همسرش حوا شکل گرفته تا انسان در سایه این کانون به آرامش دست یابد و با ایجاد محبت و مهربانی و کسب عفت و پاکدامنی به تکامل برسد. خداوند برای بشر و دست‌یابی انسان‌ها به آثار و فواید ارزشمند تشکیل خانواده آنان را به این امر تشویق کرده احکام متناسبی را برای آن قرار داده است تا با عمل کردن به آن‌ها از برکات تشکیل خانواده بهره‌مند شوند و به وسیله آن بتوانند افزون بر سعادت دنیوی به زندگی جاودانه آخرتی نیز دست پیدا کنند [۱۲].

در دیدگاه اسلام تقریباً تمامی کارکردهای اجتماعی خانواده، واقعیاتی مفروض تلقی می‌شوند و از نظر ارزشی نیز مواجهه اسلام با اکثر این کارکردها تأییدی است. در الگوی مطلوب اسلام، خانواده ایفای کارکردهایی مانند ارضای نظام‌مند نیازهای جنسی، تولیدمثل، حمایت و مراقبت، جامعه‌پذیری، ارضای نیازهای عاطفی، تأمین پدر شرعی برای فرزندان، کنترل اجتماعی و خدمات اقتصادی را به عهده دارد، هر چند تغییرات اجتماعی اقتصادی فراگیر در جوامع جدید به طبع بر شکل و میزان ایفای این کارکردها تأثیرگذار است و البته منعطف بودن الگوی اسلامی، زمینه تطابق پیدا کردن آن را با بسیاری از این تغییرات فراهم می‌آورد [۱۳].

از دیگر کارکردهای خانواده باید به آموزش، تربیت دینی، انتقال کالاهای

مادی، گذراندن اوقات فراغت، رشد و تثبیت شخصیت، استمرار فاصله طبقاتی، استمرار تضادهای اجتماعی و ایجاد تغییرات اجتماعی اشاره کرد [۱۳].

از نظر اسلام، دو کارکرد مهم خانواده، فراهم کردن احتياجات اقتصادی و جامعه‌پذیر کردن فرزندان، است. بی‌شک جامعه به خانواده‌هایی سالم، پویا و بانشاط احتیاج دارد تا با مدیریت صحیح، فراگیر و متعهدانه، بتواند افزون بر فراهم کردن بستر انتقال فرهنگ و ارزش‌ها به فرزندان، مانع ورود انواع فرهنگ انحرافی، التقاطی و ضد ارزش به خانواده باشد. ادامه نسل و حمایت و مراقبت از بقیه اعضای خانواده، مخصوصاً سالمندان، از جمله این کارکردهاست [۱۴].

در متون اسلامی، کارکردهای مهم خانواده به این ترتیب معرفی شده‌اند: آرامش روحی، تکامل شخصیتی زن و مرد و برطرف کردن نقض‌های یکدیگر، تنظیم نیاز جنسی و حفظ کردن یکدیگر از گناه، تولیدمثل و تربیت فرزند، اجتماعی شدن، کارکرد حمایتی و مراقبتی، کارکردهای اقتصادی، تأمین پایگاه‌های اجتماعی [۱۵].

با مطالعه مفهوم، وظایف و کارکردهای خانواده، مشاهده می‌شود که برخی تعاریف مطرح در زمینه خانواده مسلمان از پژوهشگران ایرانی مسلمان در قالب جدول ۳ قابل دسته‌بندی هستند.

جدول ۳. تعاریف، وظایف و کارکردهای خانواده از منظر برخی صاحب‌نظران مسلمان

نکات	تعاریف، وظایف و کارکردهای خانواده	پژوهشگر
مهم‌ترین گروه خویشاوندی، دارای پیوند، تولید و تلاوم نسل، اجتماعی کردن فرزندان و آماده کردن آن‌ها برای زندگی آینده و پذیرش نقش‌های اجتماعی، مکان و فضای اجتماعی و فرهنگی مشترک	مهم‌ترین گروه خویشاوندی است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده‌اند، نقش مهمی در تولید و تلاوم نسل در جامعه از طریق فرزندآوری از یک طرف و اجتماعی کردن فرزندان و آماده کردن آن‌ها برای زندگی آینده و پذیرش نقش‌های اجتماعی از سوی دیگر به عهده دارد. خانواده به معنای واقعی از حضور مادر، پدر و فرزندان در یک مکان و فضای اجتماعی و فرهنگی مشترک تشکیل می‌شود.	[۱۶]، [۶]
متضمن بقای جامعه	خانواده یک نهاد اجتماعی است که در همه‌جا و همیشه وجود دارد و بدون آن دوام و بقای جامعه میسر نخواهد بود. هیچ جامعه‌ای نیست که در آن نظام خانوادگی برقرار نباشد	[۱۷]
فرهنگ مشترک، مکان مشترک زندگی	خانواده متشکل از افرادی است که از طریق ازدواج، همخون بودن یا پذیرفتن فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند	[۱۸]

نکات	تعاریف، وظایف و کارکردهای خانواده	پژوهشگر
انتقال ارزش‌ها و میراث فرهنگی و اعتقادی، حفظ روابط خویشاوندی، پرورش و تربیت نفس، ایجاد تعادل روانی و عاطفی، پیکره‌های قدرتمند، کارکردهای تربیتی، جنسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، رفتاری، حقوقی، دینی، اخلاقی، فیزیکی و عاطفی	انتقال سینه‌به‌سینه ارزش‌ها و میراث فرهنگی و اعتقادی، حفظ روابط خویشاوندی، پرورش و تربیت نفس و تأمین نیازهای اساسی انسان و بالآخره ایجاد تعادل روانی و عاطفی در افراد، پیکره‌های قدرتمند، دارای کارکردهای تربیتی، جنسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، رفتاری، حقوقی، دینی، اخلاقی، فیزیکی و عاطفی	[۲۰]، [۱۴]، [۲۰]، [۲۱]
نهادی فطری، الهی و کمالی، با تعهدی الهی، متضمن اهداف عالی انسانی و الهی	نهادی فطری، الهی و کمالی، که در سایه آن، رسیدن به اهداف عالی انسانی و الهی آسان‌تر است	[۲۲]، [۲۳]، [۲۴]، [۲۵]
نهادی طبیعی قراردادی با منشأ فطرت انسانی، انعکاسی از کل جامعه، هسته مرکزی و تشکیل‌دهنده ملت‌ها	واحد بنیادین جامعه، نهادی طبیعی قراردادی با منشأ فطرت انسانی یا طبیعی‌ترین و مشروع‌ترین واحد تولید مثل، در آن مناسبات خونی به چشم می‌خورد و نیز اشتراک مکانی دارند، و نیز نشان یا نماد اجتماعی است که برآیند یا انعکاسی از کل جامعه است و نیز هسته مرکزی و تشکیل‌دهنده ملت‌ها است	[۲۶]، [۲۷]، [۲۸]

نگاهی قرآنی است [۳۲]. انسان در رابطه با هم‌نوع باید بداند که انسان موجودی اجتماعی است و زندگی اجتماعی، منشأ حقوق و تکالیف معینی است که انسان در زندگی اجتماعی با توجه به کرامت و مسئولیت خویش باید آن‌ها را رعایت کند تا زمینه‌ساز تحقق عدالت اجتماعی باشد [۳۳]. در میان همه ارتباطات متصور برای افراد و جوامع، ارتباط با هم‌نوعان همواره جایگاه تعیین‌کننده و سرنویس‌ساز دارد، زیرا بیشتر مصائب و مشکلات بین فردی و اجتماعی، از فقدان ارتباط اصولی و منطقی بین انسان‌ها ناشی شده و می‌شوند و به‌عکس بسیاری از پیشرفت‌ها و موفقیت‌ها نیز حاصل همکاری، تعاون و تعامل صحیح نوع بشر با یکدیگر بوده‌اند. به بیان دیگر، آسایش دنیوی و سعادت اخروی انسان‌ها بسیار به نحوه ارتباط و تعامل آن‌ها با هم در دنیا وابسته است [۳۵].

ارتباط انسان با خلقت زیست‌محیطی و جهان هستی: نوع ارتباط انسان با طبیعت از منظر آیات سوره انفال، که سعی در اصلاح رفتارها و مناسبات اجتماعی دارد، ایجاد آمادگی دائمی در برابر تهدیدهای دشمن با بهره‌گیری از امکانات طبیعی به منظور تعالی جامعه است [۳۲]. انسان در رابطه با جهان هستی و طبیعت نیز باید چگونگی رابطه جهان هستی را با خداوند درک کند و همچنین، دریابد که خودش چطور باید با جهان هستی و طبیعت تعامل کند تا بهره‌مندی متقابل حاصل آید [۳۳].

محلّه اسلامی ایرانی

شهرسازی اسلامی ایرانی، شامل مبانی نظری و تئوری‌های مرتبط با اصول و ارزش‌هایی است که باید در طراحی و برنامه‌ریزی محیط زندگی مسلمانان مورد توجه قرار گرفته و رعایت شوند و بر روابط انسان با محیط (طبیعی و مصنوعی) و با سایر هم‌نوعان خویش حکم‌فرما باشد. این اصول و ارزش‌ها از تعالیم اسلامی استخراج خواهند شد و دربردارنده عوامل مهم فرهنگ ملی که با آن‌ها در تضاد و تناقض نباشند نیز هستند [۳۶]. از نظر مبانی دینی هر جایی که تعدادی از انسان‌ها بر اساس عدالت دینی و لحاظ شدن منافع همه مردم زندگی کنند، شهر نامیده می‌شود [۳۷].

اسلامی بودن برای شهر بیانگر این است که این شهر باید جلوه‌گر و یادآور ارزش‌های اسلامی نیز باشد. ایرانی بودن نیز سابقه و پیشینه غنی و پرمحتوایی از تجربیات هوشمند ایرانیان را با خود به همراه داشته است و مصداق مکانی موضوع را نشان می‌دهد [۳۸]. لذا شهر اسلامی دارای قواعد و ارزش‌های دین اسلام است که مفاهیم عدالت، امنیت، احسان، وحدت و یکپارچگی و مفاهیمی از این دست را متجلی می‌سازد و از سوی دیگر شهر ایرانی، شهری است با فرهنگ اصیل ایرانی که در آن احساس تعلق، روحیه جمع‌گرایی و عدالت اجتماعی موج می‌زند و ترکیب و تلفیق این دو مفهوم، شهری را با اصالت ایرانی اسلامی ساخته که درخور شهروند ایرانی و فرهنگ غنی آن به همراه به‌کارگیری اصول دین اسلام است [۳۹].

همچنین خانه و خانواده به قدری ارزشمند و والا هستند که از نظر قرآن، حفاظت از حریم آن برای همه الزامی است. افراد باید در خانواده به طور کامل احساس محرمیت و امنیت داشته باشند و حضور هیچ شخصی نباید به سلب آرامش ایشان منجر شود و حق مالکیت او را خدشه‌دار کند [۲۱]. ورود سایرین و نامحرمان و متولیان امور اجتماعی تحت هر شرایطی ممنوع است. خانه و خانواده حریم امنیت و سکونت و کانون انس و الفت و مودت و رحمت معرفی می‌شود [۲۹].

روابط چهارگانه انسان در عرفان (مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش)

با توجه به رویکرد اسلامی این پژوهش، از مباحث انسان‌شناسی اسلامی و مطالعه ابعاد انسان از منظر فلاسفه و صاحب‌نظران مسلمان در آن استفاده شده است. لذا همان‌طور که علامه جعفری با محور قرار دادن انسان، مهم‌ترین ارتباطات او را با عرصه‌های دیگر در چهار مورد ارتباط با خدا، ارتباط با خود، ارتباط با جهان هستی و ارتباط با هم‌نوعان [۳۰] برمی‌شمرد، در این پژوهش نیز به مطالعه انسان در چارچوب روابط و قوانین هستی از منظر اسلام پرداخته می‌شود. لذا مؤلفه‌های مورد مطالعه در این پژوهش، مبتنی بر مؤلفه‌های چهارگانه ارتباط انسان با خداوند، با خود، با هم‌نوعان و با سایر موجودات هستی هستند. این ارتباطات چهارگانه بیانگر جایگاه و نقش انسان در نظام هستی و نحوه ارتباط اجزای آن و همچنین قوانین این نظام، از منظر اسلام است. شهید مطهری نیز قانون‌های اسلامی را مشتمل بر همین چهار دسته می‌داند [۳۱]. لذا از منظر اسلام ابعاد مختلف زندگی انسان در چهار بخش قابل بررسی است:

ارتباط انسان با خدا: ارتباط با خدای عالم بهترین و بارزترین نوع رابطه محسوب می‌شود، اگر خدا در زندگی بشر نباشد ارزش‌ها نابود می‌شود و بشر به هیچ چیز پایبند نخواهد بود، این مسئله در سوره انفال با شناخت پیامبر و اطاعت از او محقق می‌شود [۳۲]. انسان در رابطه با خداوند باید ابتدا به او شناخت یابد و با شناخت به او به وجود او و ویژگی‌های والا و اسامی نیکش ایمان یابد و دوم اینکه فقط مطیع و عابد او باشد [۳۳].

ارتباط انسان با خود: آدمی در رابطه با خود، باید خویش را بشناسد و نیز خودش را بسازد [۳۴]. ارتباط انسان با خود، باید براساس معرفت به جایگاه واقعی خود تنظیم شود. وی باید آگاه باشد که جانشین خداوند در زمین و واجد قابلیت‌های علمی فراگیر و امین خداوند و دارای فطرت خدا آشنا است، همه فضایل و کمالات انسان به فطرت او مربوط است و تمام رذایل و نکوهش‌ها به طبیعت او برمی‌گردد. وقتی انسان جایگاه خود را در نظام هستی بررسی کرد و فطرت و طبیعت خود را شناخت، می‌داند که بنده و امانت‌دار خداست و اعضا و جوارح او سپاه الهی و در کمن او هستند [۳۴].

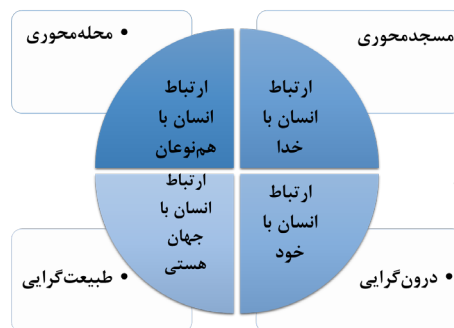
ارتباط انسان با سایر هم‌نوعان: نحوه ارتباط با دیگر انسان‌ها که شامل همه افراد جامعه می‌شود، متأثر از نوع نگاه انسان به فرزند و دیگر افراد جامعه با

مناسبات شهروندی در حوزه تعاملات اجتماعی می‌توان به عدالت محیطی اشاره کرد. به این ترتیب، می‌توان گفت که عدالت محیطی همان‌گونه که پایه‌ای برای روابط اجتماعی جامعه اسلامی است، مبنایی برای شهرسازی و اجرای طرح‌های شهری در شهرهای سرزمین‌های اسلامی نیز می‌تواند باشد؛ زیرا شهرسازی در بنیاد خود فعالیت اجتماعی برای شکل دادن به فضای زندگی است [۴۱].

با توجه به حساسیت بیشتر اسلام‌شناسان، جغرافی‌دانان، شهرسازان و معماران بر چهار اصل مسجدمحوری، درون‌گرایی، محله‌محوری و طبیعت‌گرایی، می‌توان چهار اصل مطرح شده را به عنوان مهم‌ترین اصول شهرسازی ایرانی اسلامی مطرح کرد. مهم‌ترین مظهر زیربنای ارتباط انسان با خدا در مسجدمحوری، ارتباط انسان با خود در درون‌گرایی، ارتباط انسان با جهان هستی در طبیعت‌گرایی و ارتباط انسان با هموعان خود در محله‌محوری قابل بررسی است [۴۲].

شهر اسلامی ایرانی متأثر از شهروندان ایرانی مؤمن و مسلمانی است که به شهر اسلامی ایرانی هویت می‌بخشند و شهرسازی و کالبد شهر بر مبنای الگوها و معیارهای ویژه مذهبی و اسلامی ساماندهی می‌شود که مدیریتی درخور را می‌طلبد و حاوی معنا و روحی خواهد بود که تجلی هویت‌های شهر است [۳۸]. هر برنامه‌ریزی و هر طرح عینی اگر در ایده‌های نخستین‌اش به مسائل اجتماعی اسلامی توجه کرده باشد و ابعاد اسلامی در طرح، تبلور عینی یافته باشد موجب ایجاد محیطی خواهد شد که در آن جامعه، اعضای یکدیگر باشند و نه همچون افرادی بی‌تفاوت نسبت به مسائل دیگران و بی‌خبر از مشکلات یکدیگر. بافت فیزیکی محله‌ها در شهر باید در بالا بردن سطح فرهنگی جامعه نقش خود را ایفا کند و موجب رشد و شکوفایی جامعه شود [۴۰].

شهر اسلامی تجلی‌گاه عدل به عنوان ویژگی بارز فعل الهی و اصل اساسی اسلام است. بر این اساس، از شاخص‌ترین اصول اسلامی و انسانی حاکم بر

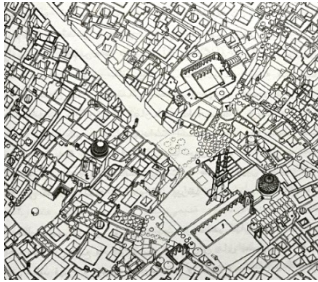

شکل ۲. تجلی قوانین چهارگانه اسلام در شهر اسلامی ایرانی، برگرفته از [۴۲]

شکل‌گیری دانه‌های عمومی اعم از باز و بسته عمومی تا خصوصی (سکونت محله) در کنار یکدیگر و هم‌زمان شکل می‌یابند [۴۵]. همچنین، مطابق روایت شماره ۳۹۰ نهج البلاغه، امام علی (ع) می‌فرماید: «وقت هر انسان مؤمن سه قسمت است: ۱- ساعاتی برای عبادت، ۲- ساعاتی برای کسب درآمد، ۳- ساعاتی برای تفریح و لذت‌های حلال. و انسان عاقل جز در این سه مورد، وقت نمی‌گذراند. یا کسب معاش یا قدم نهادن برای معاد و آخرت و یا لذت بردن در غیر حرام. لذا می‌توان سه کارکرد اصلی هر شهر یا محله را به ترتیب، کارکرد عبادت، کارکرد اشتغال و کارکرد تفریح دانست که بر کاربری و عملکرد سکونت‌گاه تأثیرگذار است.

در ایران تعامل اصول و ارزش‌های فرهنگ ایرانی با معیارهای اسلامی در نحوه ایجاد محیط زندگی، تأثیر متقابلی بر تحولات فرهنگی و رفتارهای انسانی داشته [۴۳]. محله و شهر اسلامی از نظر سیاسی و قانون تابع مقرراتی هست که ناشی از قوانین دین است، و از این‌رو نقش مذهبی شهر بر اهداف نظام اقتصادی حکومت‌های مستقر در آن اولویت دارد [۴۴]. باورهای اسلامی نیز در ایجاد عناصر محله‌های مسکونی اثرگذارند، اسلام تعهد به تشکیل امت که لازمه آن استحکام واحدهای اصلی اجتماعی (یعنی خانواده، اهل محل و همسایگی) است را تقویت می‌کند و مفاهیم همبستگی و انسجام را با مفهوم امت یکسان می‌داند بنابراین به واسطه پیوستگی و انسجام روابط اجتماعی

جدول ۴. نمونه‌هایی از محله‌های اسلامی ایرانی و ویژگی‌های آن‌ها

پژوهشگر	توضیحات	تصویر
[۴۶]	۱. مرکز محله به صورت یک راسته و گذر در جهت خدمات‌رسانی به چندین ریزمحله، گره‌های فعالیتی با عناصر و اجزای خود از طریق این راستا با یکدیگر در ارتباط‌اند. ۲. مرکز محله به صورت میدان و میدانچه، جایگاه عناصر بافت شامل مسجد، حسینیه، تکیه، سقاخانه، خانقاه، قهوه‌خانه، آب انبار، بازار و بازارچه و... به تبع نیاز ساکنان و اغلب در محل تقاطع چند راه یا در کنار راه اصلی محله.	<p>محله زند کرمانی در جویباره اصفهان [۴۷]</p>

تصویر	توضیحات	پژوهشگر
 <p>یزد [۴۹]</p>	<p>محلّه برآیند مجموعه‌ای از نیروهای سیاسی اداری، اقتصادی و اجتماعی فرهنگی، نیروی اجتماعی و فرهنگی محلّه کاردهایی را به دنبال داشت. تعیین هویت فردی و اجتماعی، وحدت‌آفرینی و انسجام‌بخشی، هم‌زیستی طبقات مرفه و تهی‌دست، ایجاد حس مسئولیت‌پذیری اهالی نسبت به یکدیگر، برقراری امنیت فردی و اجتماعی، و بقا و رشد فرهنگ‌های اقلیتی. محلّه، رکن جامعه ایران در دوره اسلامی.</p>	[۴۸]
 <p>شهر نائین [۵۰]</p>	<p>در شهر نائین، مرکز هر یک از محله‌های آن، مجموعه‌ای از عناصر مانند مسجد، بقعه، حسینیه، میدانچه، و به عبارتی فضاهای مکت شهری را در بر می‌گیرد. ۱. محلّه باب المسجد؛ ۲. محلّه پنجاهه؛ ۳. محلّه چهل دختران؛ ۴. محلّه سرای نو؛ ۵. محلّه سنگ؛ ۶. محلّه کلوان؛ ۷. محلّه نوگابا</p>	[۵۰]
 <p>بازار وکیل، شیراز [۵۱]</p>	<p>ساختار محله‌بندی متکی بر ریشه‌های اجتماعی و بسیار منسجم با توجه ویژه به سلسله‌مراتب فضایی. بازار روابط کالبدی اجتماعی را تقویت کرده و انسجام و پویایی شهر را می‌افزاید. در بازارها نشانه‌هایی مشترک شامل برخی فضاسازی‌ها، ارتباطات کالبدی و بصری، تزئینات و ... برآمده و متأثر از آموزه‌های اسلام.</p>	[۵۱]
 <p>یزد [۴۹]</p>	<p>هر محلّه به صورت واحدی اداری، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و دینی جزئی از شهر. سکونت‌گاه صاحبان حرف و مشاغل خاص، اقلیت‌های دینی و طبقات اجتماعی مختلف. عناصر مرکز محلّه: مسجد، میدانچه یا حسینیه، بازارچه و آب‌انبار و محل قرارگیری آن‌ها در مسیر یا تلاقی دو یا چند گذر اصلی. مراکز محله‌ها با مکان‌هایی در آن‌ها که پاتوغ نامیده می‌شد، محل فعالیت‌های گوناگون و ارتباط مردم بوده. مجموعه شهر، محله‌ها و مرکز شهر ترکیبی متحد و متجانس.</p>	[۴۹]

مردم را در کنار یکدیگر قرار دهد. در یک شهر ایرانی اسلامی به خلاف نظر کلارنس پری، به وسیله مسجد و شعاع عملکرد آن باید محدوده محلّه را تعریف کرد. در بخش‌های مسکونی شهرهای ایرانی اسلامی، مسجد باید درخششی را که در آغاز اسلام داشت بازباید و به نحوی طراحی شود که با توجه به نیازهای فرهنگی عصر حاضر، جواب‌گوی نیاز ساکنان باشد. کودکان، نوجوانان، جوانان و سالمندان ما باید غذای روحی و روانی خود را از فضای روحانی مسجد دریافت کنند. فضاهای جنبی مسجد باید جواب‌گوی عملکردهای فرهنگی معاصر باشد و به گونه‌ای مکان‌یابی و طراحی شود که مردم با بنا و فضای مسجد غریبه نباشند. در طراحی بخش مسکونی باید به جای اقتباس از طراحی واحدهای همسایگی غرب به دیگر نیازهای جامعه اسلامی مانند امنیت، آسایش و محرم بودن در محله‌های سنتی توجه کرد و

سازمان فضایی شهر ایرانی اسلامی مجموعه‌ای متشکل از محله‌های متجانس و همگن برشمرده می‌شود. این تجانس برآمده از ویژگی‌های قومی، مذهبی و یا حرفه‌ای ساکنان بوده است [۵۲]. محلّه اسلامی در ایران به عنوان تجلی فضایی شرایط اجتماعی اقتصادی جامعه، از انسجام و همگنی خاصی برخوردار است. به بیان دیگر، یک تشکل اجتماعی است که عناصر اصلی تشکیل‌دهنده آن عبارتند از: خانه‌های مسکونی، مسجد، میدان و میدانچه، بازار و بازارچه، گذر و کوچه. واحدهای محله‌ای به دلیل اندازه خود می‌توانند زمینه مشارکت در شکل دادن به محیط خود را فراهم آورند و مرکز محله، حس مکان و مرکزیت را تقویت کنند [۵۳].

بر اساس آموزه‌های دینی، فضاهای محلّه مسکونی ایرانی اسلامی باید نشاط‌آفرین، دل‌پذیر و دلنشین باشد و مسلمانان را به هم نزدیک کند و باید

قربان، عید غدیر، میلادها و عید نوروز فراهم شود. نوع مصالح برای بافت و جداره‌ها، بومی، اصیل، ماندگار و مقاوم باشند. رنگ‌های مورد استفاده دارای اصالت و کیفیت بومی و محلی و در هماهنگی با پیرامون و عرف محلی باشند. تعاملات اجتماعی افزایش یابد. فضاها و بافت بستر تشویق‌کننده انجام و استمرار فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و مذهبی باشند. فاصله دورترین نقطه محله تا مسجد (به عنوان عنصر مرکزی محله) حدود ۴۰۰ متر باشد. جمعیتی حدود ۳۵۰۰ تا ۵۰۰۰ متر (هر خانه به عرض ۱۰ تا ۱۵ متر) باشد. مساحت محله جلوی ۴۰۰۰ نفر در آن اسکان یابند. میدانی به عنوان میدان مرکزی محله جلوی مسجد برای فعالیت‌های گوناگون وجود داشته باشد و تمامی کاربری‌های مورد نیاز محله در اطراف آن قرار گیرند. شبکه معبرها با در نظر گرفتن وضعیت اقلیمی و جهت قبله طراحی شود. تراکم ساختمانی در بیشترین اندازه، ۱۲۰ درصد باشد. مجوز تراکم ساختمانی و ارتفاع در صورت عدم مانع تابش نور و وزش باد برای بناهای همسایه مجاور و فقط با رضایت همسایگان صادر کرد. دست کم ۴ قطعه فضای سبز به عنوان باغچه محله و ۸ فضای بازی برای اوقات کوتاه فراغت در نظر گرفته شود.

لطیفی و صفری چابک [۵۳] شاخص‌ها و معیارهایی برای طراحی محله‌های ایرانی اسلامی بر پایه اصول نوشهرگرایی پیشنهاد داده‌اند:

۱. پیوستگی فضایی: پیوند فضایی میان عناصر اصلی مجموعه، داشتن مراکز و قرارگیری آن‌ها بر سر تقاطع چند گذر فرعی یا اصلی، ترکیب میدان‌ها با عناصر فعال مانند بازار، مسجد جامع و مراکز محله‌ها، ارتباط قوی مسجد جامع با سایر عناصر مرکز شهر، نقش عمده گذرهای اصلی و نقش آن در پیوند دادن محله‌ها و مناطق شهری.

۲. وحدت و تنوع فضایی: تباین فضایی با پهن و باریک شدن فضا، سرباز و بسته بودن آن، تغییر مقیاس، وجود رواق‌ها و سایبان‌ها، مستقیم نبودن معابر از ابتدا تا انتها.

۳. سلسله‌مراتب: سلسله‌مراتب دسترسی و کاهش دسترسی از پخش‌کننده محلی تا دسترسی به واحد مسکونی، رعایت حریمت برای ساختمان‌های مسکونی، درون‌گرایی و سادگی در ابنیه‌های همچون مسکن، مدرسه و...، قرارگیری کاربری عمومی در کنار استخوان‌بندی اصلی و لبه‌ها و قرارگیری کاربری مسکونی در لایه‌های میانی بافت، رعایت حریمت با سلسله‌مراتب فضاها از فضاهای عمومی تا خصوصی، رعایت حریمت با استفاده از عناصری همچون گذرهای سرپوشیده، طاق‌ها و...

۴. تأکید بر روابط اجتماعی: وجود فضاهایی که ارتباط اجتماعی و تماس‌های مردم با یکدیگر در آن‌ها رخ دهد، امکان استفاده یکسان افراد جامعه از فضاهای عمومی و امکانات تجاری و مذهبی، شیوه کاربری چندگانه زمین (مغازه‌ها در طبقه همکف و واحدهای مسکونی در طبقات بالاتر)، قرارگیری بازارها در مرکز شهر و نفوذ مغازه‌ها و بازارهای کوچک‌تر به نواحی مسکونی، احاطه شدن مسجد در مرکز شهر با مغازه‌ها، شکل متراکم مناطق مسکونی با منازل بهم‌پیوسته و بلوک‌های کوچک.

۵. اهمیت دادن به مفهوم محله: داشتن مرکز محله و قرارگیری آن در مسیر تقاطع دو یا چند گذر اصلی، فاصله معقول مرکز محله از همه نقاط محله، مرکز محله شامل مسجد، بازارچه، میدانچه، تکیه و عناصر دیگری در مقیاس محلات مانند گرمابه، آب انبار، قهوه‌خانه و... و وجود پاتوق در محله‌ها، دربرگیری مراکز محله با اماکن عمومی و قرارگیری سطوح مسکونی خانواده‌ها با حجم‌های پیوسته گرداگرد آن‌ها، قرارگیری خانه‌های کوچک و متوسط و بزرگ در کنار یکدیگر، قرارگیری خانه‌های بزرگی مانند فضاهای شهری از قبیل مساجد در کنار خانه‌های کوچک‌تر یعنی فضاهای مسکونی.

عزیزی، زبردست، اکبری [۴۱] بر این عقیده‌اند که روابط اجتماعی بین ساکنان تعیین‌کننده چگونگی شکل‌گیری کالبد شهر/محله است. از نظر ایشان طبق احکام اسلامی عدالت باید در «روابط اجتماعی» مسلمین مینا قرار گیرد و به طور قطع چنین روابطی در کالبد شهر نیز منعکس خواهد شد. این موضوع در تأکید ویژه برابری اجتماعی اقتصادی در اندیشه‌های آرمان شهری

همچنین با احترام به قوت‌های محله‌های سنتی پیشین به طراحی شهری پرداخت. کالبد و فضاها و ابعاد فیزیکی طراحی بخش مسکونی شهرهای اسلامی باید به گونه‌ای انجام شود که در بهبود روابط اجتماعی اسلامی شهروندان مؤثر واقع شود. محله ایرانی اسلامی باید رفت و آمد سواره عبوری و حتی غریبه عبوری را به داخل خود راه ندهد تا از این راه، آسایش ساکنان گرفته نشود [۴۰].

در این میان، برخی صاحب‌نظران مسلمان ایرانی، با مطالعه در حوزه شهر و محله اسلامی و ایرانی، الگوها و اصولی را برای محله اسلامی ایرانی پیشنهاد داده‌اند:

ذوالفقارزاده، جعفری‌ها و دل‌زده [۵۴] بیان می‌دارد که اندازه کوچک‌ترین واحد محله، حوزه‌ای که امام جماعت یک مسجد، امامت آن را به عهده دارد، بر اساس روایات نویی چهل منزل است. وی پیشنهاد می‌دهد برای جلوگیری از بزرگی محله که امکان عدم شناسایی ساکنان وجود دارد، قطر محله به جای هشتاد منزل، چهل منزل با ۱۶۰۰ واحد مسکونی و ۶۵۰۰ نفر شهروند باشد. ساختار محله بر اساس توصیفات قرآن، طرح باغ‌شهر با در نظر گرفتن وضعیت اقلیمی و جهت قبله، طرح چهارباغ باشد. با حرکت در راستای محور اصلی به مرکز محله، همانند الگوی زیگورات در حال صعود و تأکید بر هسته مرکزی محله باشد. کل مجموعه دارای یک فضای عمومی و مرکزی به صورت میدان و واحدهای مسکونی به صورت یک مجموعه همسایگی دارای مراکز کوی باشد. قلب محله کاربری‌های اصلی: مسجد (مرکز فرماندهی دینی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی)، مدرسه (مرکز آموزشی و تربیتی)، و مرکز سلامتی و تندرستی (ورزشی، بهداشتی برای پیشگیری و درمان بیماری‌ها) و مرکز تحقیقات، فناوری و تولید سرمایه، و حول آن مراکز تجاری، خدماتی، رفاهی، تفریحی و تفرجی قرار داشته باشند. دسترسی به مراکز محله از طریق چهار محور اصلی، توسط پیاده‌رو و سواری با حفظ سلسله مراتب در نظر گرفته شود. سازماندهی کل مجموعه شامل پارک‌ها و فضای سبز موضوعی از قبیل پارک مشاهیر، پارک بانوان، ... مرکز ارائه محصولات کشاورزی، صنایع‌دستی و تولیدات خانوار و مرکز کاشت محصولات کشاورزی باشد. میدان فاقد دسترسی سواره و ارتباط سواره با مرکز توسط خیابان‌های فرعی و در حاشیه محور اصلی بوده و دسترسی هر واحد مسکونی به ماشین وجود داشته باشد. دسترسی‌های داخل مجموعه حداقل تقاطع با خیابان‌های انشعابی و فرعی را داشته باشد؛ حیطة تفریح سریع در دو لایه، یکی خارج از محدوده مجموعه و دیگری در کمربندی مجموعه قرار گیرند. واحدهای همسایگی توسط میدانچه مرکزی برای هر چند خانه وجود داشته باشد. سه تیپ خانه (۱ طبقه، ۱/۵ طبقه، ۲ طبقه) برای افزایش تنوع فضایی و با حفظ حریمت، اشرفیت و ارتفاع بنا و خط اسکان کمتر از هفت ذراع یا ۳/۷۶، که به واسطه چرخش فضا حول حیاط تعریف می‌شود. فضای مرکزی به عنوان فضای عمومی به صورت چندعملکردی جواب‌گویی عملکردهای مختلف اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و مناسبتی باشد. در کلیت محله با انتخاب فرم‌ها و اشکال مرتبط به هم بوده و انتخاب نوع مصالح و تعریف فضا و عملکردها، منطبق بر نگاه بومی، اسلامی و ایرانی باشد.

پورجعفر و پورجعفر [۵۱] پیشنهاد می‌دهند دانه‌بندی محله، نرم، و بافت، هماهنگ و وحدت بخش باشد. مسجد مانند عنصری جذاب و به عنوان سمبل و نشانه‌ای با هویت ایرانی اسلامی از لحاظ دیداری، عملکردی و جهت‌یابی، روی محور اصلی با دورنمای زیبا و جذاب مکان‌یابی شود. الگوی شبکه معابر و دسترسی به مسجد نظامی سازمان‌یافته و گوناگون داشته باشد. فاصله دورترین نقطه محله تا مسجد کمتر از حد توانایی پیاده‌روی سالمندان و کودکان باشد. سلسله‌مراتبی از فضاها از زمین‌های بازی کودکان تا فضاهای عمومی، اجتماعی و غیره در مقیاسی انسانی، گرم و دلنشین در سطح محله وجود داشته باشد. فضای عمومی اصلی محله به صورت چندعملکردی، جواب‌گویی عملکردهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و مذهبی باشد؛ امکانتی برای همه مراسم سوگواری و عیدها مانند تاسوعا، عاشورا، عید فطر، عید

رئیس، محمدعلی نژاد [۵۶] حداکثر جمعیت مطلوب محله را به طور تقریبی، ۱۶۰۰ نفر و حداکثر مساحت یک محله را مطابق با سبک زندگی اسلامی، به طور تقریبی تا حدود ۲۰ هکتار پیشنهاد می‌دهند. به عقیده ایشان عدل باید به عنوان اصل محوری در معماری محله اسلامی با استناد به متون دینی تبیین شود. همچنین از پیشنهادهاى ایشان عبارتند از: مواردی مانند الزام مکان‌یابی مسجد و سایر کاربری‌های عمومی در مرکزیت محله برای تحقق عدالت نسبی. همچنین ایشان بیان می‌دارند همسایگی مسجد تا ۴۰ خانه است (با استناد به اصل تعرف تفسیری که این همسایگی را در کلیه شعاع‌ها و جهت‌ها مستخرج از مسجد می‌داند نفی می‌شود). هر محله شامل مسجد در مرکز و حداکثر ۱۶۰ پلاک مسکونی در چهار سمت مسجد است (هر سمت حداکثر تا ۴۰ خانه). بزرگ بودن خانه با استناد به برخی اسناد و متون دینی ارجحیت دارد. الگوهای درون‌گرا در معماری ابنیه مسکونی با استناد به متون دینی ارجحیت دارد. با استناد به متون دینی و با توجه به عدم مطلوبیت توسعه عمودی ابنیه مسکونی از یک سو و ارجحیت درون‌گرایی ابنیه مسکونی از سوی دیگر، هر پلاک می‌تواند دارای حداقل عرض ۱۵ متر و حداکثر تا دو طبقه باشد. توسعه عمودی در معماری محله اسلامی با استناد به برخی متون دینی (ارجحیت الگوهای یک و در نهایت دو طبقه مگر در شرایط اضطرار) نفی می‌شود. معماری مطلوب هر محله از منظر اسلامی، شامل مسجد و ارسن عمومی در مرکز محله است. در چنین محله‌ای مجموع زیربنای ابنیه مسکونی با فرض دو طبقه بودن و سطح اشغال ۶۰ درصد برای هر پلاک حداکثر می‌تواند ۸۴ هزار متر مربع باشد. تراکم ناخالص مسکونی نیز در چنین محله‌ای ۸۰ نفر در هکتار است.

رهنما، وفاقی، صمدی [۵۷] پیشنهاد می‌دهند تا حد امکان محله‌های جدید بر محوریت کاربری مذهبی طراحی و ایجاد شوند. در تعیین حدود محله‌ها بهتر است فاصله ۴۰ خانه مسکونی (حدود ۶۰۰ متر) از کاربری مذهبی (مسجد) به عنوان مبنا مد نظر قرار گیرد. کاربری‌های مورد نیاز برای تأمین نیازهای ضروری و روزمره ساکنان محله در طراحی و برنامه‌ریزی برای محله‌ها لحاظ شود و این کاربری‌ها برای سهولت دسترسی در مرکز محله و با محوریت مسجد قرار گیرند. معابر در محله‌ها به گونه‌ای طراحی شوند که حداقل دو وسیله نقلیه و عابران پیاده بتوانند به سهولت در آن معابر تردد کنند. رعایت اصول اسلامی مانند اصل حریمیت و اصل ضرار و... و بهره‌مندی تمامی قطعات از نور و باد مناسب هنگام پیشنهاد تراکم و سطح اشغال برای قطعات لحاظ شود. در طراحی محله‌ها حس تنوع‌طلبی افراد مد نظر قرار گرفته و از طراحی محله‌ها به صورت تیپ و یکنواخت در حد امکان خودداری شود. در طراحی محله‌های جدید، ابتدا قشری که محله‌ها برای آن طراحی می‌شود، شناسایی و مورد تحلیل قرار گرفته و نیازها، فرهنگ و عرف غالب آن قشر مد نظر قرار گیرد. محله‌های طراحی شده جدید دارای ورودی و خروجی‌های معین بوده تا از هر جایی نتوان وارد یا از آن خارج شد و تردد وسایل نقلیه در آن‌ها کنترل شود که این امر سبب ارتقای امنیت در محله‌ها می‌شود. از تخصیص دادن تراکم‌های بالا و احداث ساختمان‌های بلند و مرتفع که وجود آن‌ها در محله ضرورتی ندارد تا حد امکان خودداری و در صورت پیشنهاد، فضای کافی برای تأمین خدمات و فضای باز مورد نیاز و اصول شهرسازی اسلامی در این امر مورد توجه قرار گیرد. می‌توان حدود محله را به صورت دایره‌ای به شعاع ۶۰۰ متر فرض کرد یا اینکه با توجه به اینکه اکثر محله‌ها مربع‌شکل هستند حدود آن را به صورت مربعی با طول ضلع ۱۲۰۰ متر و قطر تقریباً ۱۷۰۰ متر فرض کرد. هر مرکز محله از عناصری مانند مسکونی، مذهبی (محوریت ایجاد هر محله براساس این کاربری است مانند مساجد، حسینیه‌ها و تکایا)، آموزشی (در سطح محله‌ها مانند مهد کودک و دبستان)، تجاری (تجاری‌هایی که برای رفع نیاز روزانه هستند مانند نانواپی، قصابی، میوه‌فروشی و...)، کاربری‌های تأسیسات و تجهیزات شهری (مانند پست‌های برق، تلفن و... در سطح محله‌ها)، فضای سبز، خدمات شهری (مانند سرویس‌های بهداشتی، پارکینگ و... در سطح محله‌ها)، ورزشی و... با توجه به احادیث و روایات ذکر شده بزرگی خانه (قطعات) از نظر اسلامی مورد تأکید است، ولی در مورد

اسلامی نیز نمود دارد. در شهرسازی، عدالت محیطی در دو بعد تهیه طرح و اجرای آن قابل بررسی است: عدالت در بعد تهیه طرح بیشتر شامل: مکان‌یابی مناسب کاربری‌ها، تجانس و هماهنگی و توازن بین فعالیت‌ها و کالبد، حفظ روابط اجتماعی پویا و کارآمد گذشته، ممانعت از تبعیض و نژادپرستی محیطی و مشارکت شهروندان است. عدالت در بعد اجرای طرح شامل: توجه به حق مالکیت، سکونت و کسب‌وکار ساکنان و نیز وجود سازوکار منظم، روشن و مؤثر برای رسیدگی به شکایت‌ها و اعتراض‌ها، مشارکت مردم در اجرای طرح و مراحل مختلف تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری است. بر اساس دو بعد یادشده و ماهیت اصول مطرح در عدالت محیطی، می‌توان برابری اجتماعی اقتصادی و برابری زیست‌محیطی (محیطی) را در بعد تهیه طرح و برابری رویه‌ای را در بعد اجرای طرح دسته‌بندی کرد [۴۱].

بمیان [۳۸] بر این عقیده است که ویژگی‌های مطلوب محله ایرانی اسلامی در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه محله‌های عبارتند از:

۱. محله سالم؛ از طریق سالم‌سازی محله (توسعه سلامت بهداشتی و اجتماعی، تدوین برنامه سلامت بهداشتی و اجتماعی، گسترش سخت‌افزاری و نرم‌افزاری سلامت بهداشتی و اجتماعی، توانمندسازی مردمی و محلی سلامت بهداشتی و اجتماعی، مشارکت مردمی و شراکت‌های بین‌بخشی و بین‌سازمانی).

۲. محله مناسب و بهینه؛ از طریق مناسب‌سازی کاربری و بهینه‌سازی فضاها (کاهش مخاطرات، ایمن‌سازی، راه‌سازی، استفاده چندمنظوره از فضاها، سالم‌سازی، گسترش فرهنگ شهری استفاده از فضاها).

۳. محله بسامان؛ از طریق سامان‌دهی آسیب‌های اجتماعی (کاهش بزه‌کاری، کاهش اتلاف وقت، بازنشاسی مسائل اجتماعی، آموزش فرهنگی اجتماعی خانواده، پربار کردن اوقات فراغت، سامان‌دهی: تکدی‌گری/دست‌فروشی/ کارتن‌خوابی، مناسب‌سازی فضا برای ناتوانان و معلولان).

۴. محله امن؛ از طریق توسعه امنیت اجتماعی (مشارکت مردمی و سازمانی مردم‌نهاد در توسعه امنیت اجتماعی، توسعه مراکز بازپروری، تکریم سالمندان، حمایت از زنان محروم، مبارزه با وندالیسم، آسیب‌کاهی اجتماعی).

۵. محله شهروندمند؛ از طریق اخلاق‌سازی شهروندی (توسعه آموزش‌های شهروندی، اطلاع‌رسانی شهروندی، آگاه‌سازی شهروندی، کاهش تنش‌های فرهنگی اجتماعی).

۶. محله شاداب؛ از طریق توسعه تفریح، ورزش، گردشگری (توسعه مراکز تفریحی فراغتی، توسعه مراکز ورزشی، توسعه تهران‌گردی، توسعه فرهنگ ورزش همگانی).

۷. محله هویتی؛ از طریق تقویت هویت ایرانی اسلامی (گسترش مراسم آئینی مذهبی و ملی، توسعه مساجد، گسترش بزرگداشت، توسعه مدارس).

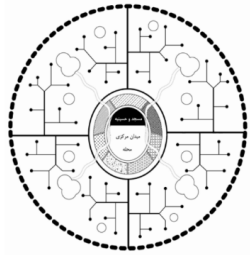
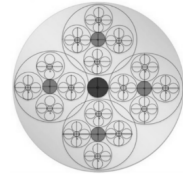
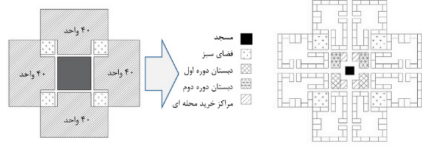
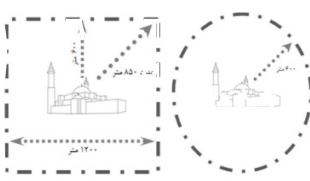
۸. محله خردمند؛ از طریق مدیریت علمی محله (مدیریت علمی کارشناسی فضاها/فرایندها/مسائل محله‌ای، خردمداری جمعی در مدیریت محله، اصلاح ساختارهای اداری شهرداری).

پورجعفر، پورجعفر، صفدری [۵۱] الگوی پیشنهادی را با در نظر گرفتن تراکم و سطوح مطلوب برای کاربری‌ها، برای حداکثر جمعیتی حدود ۵ هزار نفر برنامه‌ریزی کرده است، به نحوی که فضایی شهری به عنوان میدان مرکزی محله جلوی مسجد برای فعالیت‌های گوناگون در نظر گرفته شود. بسیاری از کاربری‌های مورد نیاز محله به‌خصوص پارکینگ در حد کافی در اطراف این فضا وجود داشته باشد. فاصله دورترین نقطه محله تا مسجد حدود ۴۰ خانه در نظر گرفته شود، که حدود ۴۰۰ تا ۵۰۰ متر (هر خانه به عرض ۱۰ تا ۱۵ متر) است. جهت خانه‌ها با توجه به عدم اشراف و مزاحمت و آفتاب‌گیری و وزش باد با تراکم ساختمانی حداکثر ۱۲۰ درصد در نظر گرفته شود. حداقل ۴ قطعه فضای سبز دارای مکان‌هایی آرام برای نشستن سالمندان و... به عنوان باغچه محله و ۸ فضای بازی نیز در میان بخش مسکونی، بدون مزاحمت ترافیکی سواره وجود داشته باشد. پیاده‌راه‌ها و معابری برای تردد با دوچرخه (ترجیحاً به صورت باغ‌راه) با حداقل ترافیک سواره پیشنهاد می‌شود. برای دسترسی به مرکز محله و فضاهای سبز کلیه شبکه معابر محله باید با توجه به مالکیت احتمالی خودرو، سطح سرویس (C/V) مطلوب در حد B داشته باشند [۵۱].

حدود و ابعاد قطعات اشاره‌ای نشده است لذا بزرگی قطعه با توجه به عرف موجود سنجیده می‌شود.

در جدول ۵ الگوی ترسیمی پیشنهادی صاحب‌نظران مسلمان ایرانی برای

جدول ۵. مختصری از الگوها و اصول پیشنهادی محله اسلامی ایرانی از منظر پژوهشگران مسلمان ایرانی

مختصری از الگوها و اصول پیشنهادی محله اسلامی ایرانی	پژوهشگر
<p>قطر محله چهل منزل با ۱۶۰۰ واحد مسکونی و ۶۵۰۰ نفر شهروند. ساختار محله، طرح چهارباغ. افزایش ارتفاع همانند الگوی زیگورات و تأکید بر هسته مرکزی محله. یک فضای عمومی و مرکزی به صورت میدان. دارای مراکز کوی. کاربری‌های اصلی مرکز محله: مسجد، مدرسه، مرکز سلامتی و تندرستی، مرکز تحقیقات، فناوری و تولید سرمایه. و حول آن مراکز تجاری، خدماتی، رفاهی، تفریحی و تفریحی. دسترسی به مراکز محله از طریق چهار محور اصلی، با حفظ سلسله‌مراتب. سه تپ خانه.</p>	 <p>[۵۴]</p>
<p>دانه‌بندی نرم، بافت هماهنگ و وحدت‌بخش. مسجد روی محور اصلی با دورنمای زیبا. الگوی شبکه معابر و دسترسی به مسجد دارای نظم سازمان‌یافته. سلسله‌مراتبی از فضاها در سطح محله. فضای عمومی اصلی محله به صورت چندعملکردی. مصالح بومی، اصیل، ماندگار و مقاوم. فضاها و بافت، بالابرنده تعامل‌های اجتماعی. فاصله دورترین نقطه محله تا مسجد حدود ۴۰۰ تا ۵۰۰ متر. جمعیتی حدود ۲۵۰۰ تا ۴۰۰۰ نفر. میدانی به عنوان میدان مرکزی محله جلوی مسجد برای فعالیت‌های گوناگون و تمامی کاربری‌های مورد نیاز محله در اطراف آن. شبکه معبرها با توجه به اقلیم و جهت قبله. تراکم ساختمانی کمتر از ۱۲۰ درصد.</p>	 <p>[۴۰]</p>
<p>شاخص‌ها و معیارهای پیشنهادی در طراحی محله‌های ایرانی اسلامی برپایه اصول نوشهرگرایی: پیوستگی فضایی، وحدت و تنوع فضایی، سلسله‌مراتب، تأکید بر روابط اجتماعی، اهمیت دادن به مفهوم محله.</p>	<p>[۵۳]</p>
<p>روابط اجتماعی بین ساکنان تعیین‌کننده چگونگی شکل‌گیری کالبد شهر/محله است. عدالت در کالبد شهر نیز منعکس خواهد شد: عدالت محیطی در تهیه طرح و در اجرای طرح، بر اساس دو بعد یادشده، می‌توان برابری اجتماعی اقتصادی و برابری زیست‌محیطی را در بعد تهیه طرح و برابری رویه‌ای را در بعد اجرای طرح دسته‌بندی کرد.</p>	<p>[۴۱]</p>
<p>ویژگی‌های مطلوب محله ایرانی اسلامی در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه محله‌ای: محله سالم، محله مناسب و بهینه، محله بسامان، محله امن، محله شهروندمند، محله شاداب، محله هویتی، محله خردمند.</p>	<p>[۳۸]</p>
<p>حداکثر جمعیتی حدود ۴ هزار نفر. فضایی شهری به عنوان میدان مرکزی محله جلوی مسجد برای فعالیت‌های گوناگون. کاربری‌های مورد نیاز محله در اطراف این فضا. فاصله دورترین نقطه محله تا مسجد حدود ۴۰۰ تا ۵۰۰ متر. جهت خانه‌ها با توجه به عدم اشراف و مزاحمت و آفتاب‌گیری و ورزش باد. تراکم ساختمانی حداکثر ۱۲۰ درصد. حداقل ۴ قطعه فضای سبز و ۸ فضای بازی. پیاده‌راه‌ها و معابر برای تردد با دوچرخه. حداقل ترافیک سواره.</p>	<p>[۵۱]</p>
<p>تحقق‌پذیری، هویت در معماری و شهرسازی با تأکید بر ارتقای هویت اسلامی ایرانی در شهرهای جدید</p>	 <p>[۵۵]</p>
<p>حداکثر جمعیت مطلوب محله به طور تقریبی، ۱۶۰۰ نفر. حداکثر مساحت یک محله تا حدود ۲۰. الزام مکان‌یابی مسجد و سایر کاربری‌های عمومی در مرکزیت محله. همسایگی مسجد تا ۴۰ خانه هر محله شامل حداکثر ۱۶۰ پلاک مسکونی. بزرگ بودن خانه. الگوهای درون‌گرا. عدم مطلوبیت توسعه عمودی. هر پلاک حداکثر دو طبقه. هر محله شامل ارسن عمومی در مرکز.</p>	 <p>[۵۶]</p>
<p>محوریت کاربری مذهبی. فاصله ۴۰ خانه مسکونی (حدود ۶۰۰ متر) از کاربری مذهبی (مسجد) به عنوان مبنا. کاربری‌های مورد نیاز برای تأمین نیازهای ضروری و روزمره ساکنان در مرکز محله. رعایت اصول اسلامی مانند اصل محریمیت و اصل ضرار و... بهره‌مندی تمامی قطعات از نور و باد مناسب. وجود تنوع کافی در طراحی انواع مسکن. توجه به نیازها و فرهنگ قشر ساکن. دارای ورودی و خروجی‌های معین و ارتقای امنیت محله. خودداری از تراکم‌های بالا حدود محله به صورت دایره‌ای به شعاع ۶۰۰ متر یا مربعی با طول ضلع ۱۲۰۰ متر و قطر تقریباً ۱۷۰۰ متر. مرکز محله دارای عناصری مانند مسکونی، مذهبی، آموزشی، تجاری، تأسیسات و تجهیزات شهری، فضای سبز، خدمات شهری، ورزشی و...</p>	 <p>[۵۷]</p>

نیمه‌مستقل با بازارها، مساجد و سازمان اداری مشخص که وابسته به حکومت شهر بود. به خلاف مراکز اداری و بازرگانی و مذهبی شهر که تا حد زیادی نمودار همبستگی نظام شهری بود، محلات شهر جلوه‌گاه تضادها و پراکندگی‌ها بود. از طرف دیگر، همکاری و تعاون بین افراد یک محله و حمایت اجتماعی و اقتصادی آنان از همدیگر به قدری بود که فقدان قوانین و مقررات برای تأمین امنیت اجتماعی فرد را تا حدودی جبران می‌کرد. هم‌محله‌ای بودن هم نوعی ارزش محسوب می‌شد [۴۶]. در شهر ایرانی اسلامی، ساختار محله‌بندی منتهی بر ریشه‌های اجتماعی و بسیار منسجم با توجه ویژه به سلسله‌مراتب فضایی از بازرترین ویژگی‌های شهرهای ایرانی اسلامی است. در شهر ایرانی اسلامی، بازار یکی از عناصر بارزی است که روابط کالبدی اجتماعی را تقویت و انسجام و پویایی شهر را افزون می‌کند [۵۱]. محله در شهر ایرانی اسلامی به دلیل برخورداری از ویژگی‌های کالبدی عملکردی و اجتماعی واجد هویت و اصالت بوده است. محله در سنت شهرنشینی ایران بیش از آنکه مفهومی برآمده از شهر و بنا باشد با حس تعلق ساکنان به مکان، تعاملات اجتماعی ساکنان با یکدیگر و مشارکت و همیاری آنان در امور محل زندگی‌شان شناخته می‌شود [۵۸].

لذا به طور کلی، ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی ایرانی را نیز می‌توان مطابق تصویر ۵ در شش دسته تقسیم‌بندی کرد:

شکل ۳. ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی ایرانی

می‌کند، خانواده مسلمان ایرانی، با تعاریفی که ارائه شد، ساکن در کشوری با شرایط منحصر به فرد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، طبیعی، و سیاسی، نیازهای دیگری خواهد داشت که در چارچوب ارزش‌ها، فرهنگ و قوانین اسلام قرار گرفته و تمهیدات خاص و منحصر به فرد خود را نیز می‌طلبد. جدول ۶ برخی از این نیازها را به تفکیک ابعاد شهرسازی در محله اسلامی ایرانی نشان می‌دهد.

نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های اسلامی ایرانی

نیازهای انسان را می‌توان به زیستی و اجتماعی تقسیم کرد، که به صورت سلسله‌مراتبی و به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: نیازهای جسمانی، نیاز به امنیت، ایمنی و نظم، نیاز به تعلق داشتن، نیاز به حرمت، نیاز به رشد و شکوفایی. اما علاوه بر این نیازها که برای هر انسانی در هر کجای دنیا صدق

جدول ۶. برخی نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های ایرانی اسلامی به تفکیک ابعاد شهرسازی

ابعاد	نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های ایرانی اسلامی
اجتماعی فرهنگی	روابط همسایگی، صلۀ ارحام، تعاملات اجتماعی سالم و مناسب رشد و تربیت خانواده به خصوص کودکان، حفظ و بروز فرهنگ‌های اجدادی، انتقال فرهنگ به نسل‌های آینده، امنیت اجتماعی، مشارکت، حس تعلق، هویت، قابل درک بودن
اقتصادی	اشتغال نزدیکی محل سکونت، نزدیک بودن به فرزندان در زمان کار
زیست محیطی	توسعه پایدار، نیاز فرزندان و والدین به هوای پاک، آب سالم، محیط زیست طبیعی سالم، ارتباط نزدیک با طبیعت و تعامل با عناصر زیست محیطی در محله و نزدیکی محل سکونت
کالبدی فضایی	محیط زندگی امن و ایمن، مناسب برای حضور هم‌زمان والدین و فرزندان، نیاز به فضای خصوصی و رعایت حریم‌ها برای هر خانواده و برای اعضای هر خانواده، حفظ تراکم مطلوب برای تأمین حریمیت، نیاز به فضاهای فراغت توأم با الزامات تربیتی برای فرزندان، سلسله‌مراتب فضایی و کالبدی، الزامات کالبدی و فضایی نیازهای خاص (سالمنندان، معلولان، کودکان، مادران دارای فرزندان شیرخوار، مادران باردار، ...)، فضاهایی مناسب فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی از جمله مراسم‌ها، گردهمایی‌ها و رویدادهای مختلف

ابعاد	نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های ایرانی اسلامی
کاربری	تأمین نیازهای اعضای خانواده در سطوح مختلف روزانه، هفتگی، ماهانه و سالانه (خرده‌فروشی، فراغت، بهداشت، آموزش، و...)
دسترسی	دسترسی آسان و راحت به نیازهای افراد خانواده، فضاها و نقاط مختلف محله، مسیرهای مناسب نیازهای خاص (سالن‌ندان، معلولان، کودکان، مادران همراه کالسکه فرزندان، مادران باردار، و...)، سلسله‌مراتب دسترسی

پیشینه عملی به طور کلی غالب پژوهش‌های صورت‌گرفته، از مفهوم خانواده مدرن و در نتایج مهم آن‌ها را ارائه می‌دهد. تعریف غربی آن بهره‌گرفته‌اند. جدول ۷ به طور خلاصه بخشی از پژوهش‌ها

جدول ۷. پیشینه پژوهش

منابع	عنوان پژوهش	نتایج مهم پژوهش‌ها
[۱۱]	نظام خانواده در اسلام، و خانواده‌محوری در تدبیر نظامات اسلامی	برخی پیشنهادهای، توصیه‌ها و الزامات سیاسی و قانونی با رویکرد فرهنگی و اقتصادی در سه عرصه حفظ و تقویت خانواده شامل تشکیل، تحکیم و تعالی، صیانت از گسست خانواده: تشکیل وزارت خانواده، محوریت دادن به مساجد در هدایت فرهنگی و محلی خانواده‌ها، تأمین حداقل مسکن، احیای نهضت ساخت مسکن با حمایت از انبوه‌سازان، تأمین حداقل یک میلیون مسکن ۶۰ تا ۸۰ متری (در صورت عدم توان پرداخت، ۴۰ تا ۵۰ متری) ضمن توجه به سیاست مسجدمحوری و مدرسه‌محوری و مرکز تأمین ارزاق.
[۵۹]	ویژگی‌های کلیدی شهرهای دوست‌دار خانواده: یک مرور	ایجاد شهرهای دوست‌دار خانواده یک وظیفه چندوجهی است که تنها در چارچوب یک استراتژی توسعه بلندمدت قابل تحقق است. نقش همکاری شهرداری‌ها، شرکت‌های محلی، جامعه مدنی و نیز اهمیت مشارکت خانواده‌ها در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه شهری اهمیت دارد. جهت تحقیقاتی آتی، انجام تحقیقات تجربی در مورد این موضوع به منظور آشکارسازی تجربیات ملموس در مورد طراحی شهرهای دوست‌دار خانواده، شیوه‌های خوب و امکانات مشارکت خانواده‌ها و سازمان‌های مدنی پیشنهاد می‌شود.
[۶۰]	محله دوست‌دار خانواده از دیدگاه مالزی: مروری بر ادبیات	کیفیت زندگی به توسعه اجتماعی بستگی دارد. مرور ادبیات گذشته محله دوست‌دار خانواده نشان داد تمرکز آن بر خانواده دو درآمده (هر دو والد شاغل)، توانایی دریافت حمایت، عامل محیطی و رفاه بوده است.
[۶۱]	والدین متعهد و «برنده» در شهرسازی متراکم خانواده‌محور و نکور	برخی ویژگی‌های محله‌های پرتراکم مرکزی شهر، به عنوان عوامل اساسی در جذب والدین و تأثیر بر فرزندپروری آن‌ها عمل می‌کنند. سیاست‌های حمایتی از والدین در محله‌های پرتراکم مرکزی شهر، بهبود قابل توجهی در فرزندپروری و رضایت والدین ایجاد کرده است.
[۶۲]	چرخش رویکرد تحول شهری در ترکیه به سمت تحول دوست‌دار خانواده	سبک زندگی تسهیل شده از طریق یک سازمان فضایی فیزیکی، نمی‌تواند به سکونتگاه‌های عمودی منتقل شود؛ چراکه ساختار محله دوست‌دار خانواده سابق ویران می‌شود.
[۶۳]	به سوی محله دوست‌دار خانواده: برداشت ساکنان از احیای درون‌شهری سازمانی در پوفالو، نیویورک	احیای شهری، اثر بی‌ثبات‌کننده‌ای بر محله‌های سنتی دارد. ساکنان، تجدید حیات را برای پایداری محله‌های دوست‌دار خانواده مضر می‌دانستند.
[۴]	ارزیابی شهر پایدار از منظر شهر دوست‌دار خانواده و بانوان باردار مطالعه موردی: منطقه ۱۹ شهر تهران	شرایط کالبدی و خدماتی منطقه، جواب‌گوی نیازهای جسمی و روانی (حقوق ویژه) زنان باردار نیست و آن‌ها از شرایط تردد و خدمات شهری برای حضور و فعالیت در محیط بیرون خانه، ناراضی هستند.
[۶۴]	کاوش در مفهوم شهر دوست‌دار خانواده	ویژگی‌هایی که مردم در مکان جدید به دنبال آن هستند نشان‌دهنده ویژگی‌های شهری ایده‌آل برای خانواده‌های مدرن است. شهری که به‌صرفه و ایمن باشد و کیفیت آموزشی خوبی برای کودکان ارائه دهد، می‌تواند به عنوان ساده‌ترین نسخه از شهر دوست‌دار خانواده (صرف نظر از وسعت و تراکم آن) تعریف شود. هر چه شهر بتواند امکانات رفاهی و دسترسی‌های مختلف را برای خانواده‌ها فراهم کند، برای تشکیل خانواده مناسب‌تر است.
[۶۵]	حمل‌ونقل و جوامع دوست‌دار خانواده	از جمله چهار موضوع عمده در حمل‌ونقل مناسب خانواده عبارت‌اند از: خیابان‌های کامل، برنامه مسیرهای امن به مدرسه، زنجیره سفر و توسعه حمل‌ونقل محور.
[۶۶]	شهر دوست‌دار خانواده: فضای عمومی جدید برای کودکان و والدین آن‌ها.	والدین یک طبقه متوسط جوان و تحصیل کرده تعداد ساکنان فعال شهر را تشکیل می‌دهند. برای آن‌ها والدین بودن یک مبنای مهم هویت است. آن‌ها می‌خواهند والدین بودن را با کار، اوقات فراغت و مصرف ترکیب کنند. طبق این پژوهش، اقدامات ساختارهای تجاری برای نیازهای یک محیط دوست‌دار خانواده، مناسب‌تر از اقدامات مقامات شهری است. فضاهای ایجادشده توسط کسب‌وکارها از منظر زیبایی‌شناختی، از نظر راحتی و فرصت‌های کنار هم ماندن با کودکان، برای پاسخ‌دهندگان جذاب به نظر می‌رسد.
[۶۷]	شهری یا خانوادگی؟ معرفی مراکز خرید چک به عنوان فضاهای دوست‌دار خانواده	مفهوم خانواده دوستی هم به عنوان مقوله‌ای ساختاری تحلیل می‌شود که به ساختار خانواده عادی کلیشه‌ای و اعضای مربوطه آن اشاره می‌کند، و هم به عنوان یک بازتابی فرهنگی، با اشاره به «ارزش‌های خانوادگی». در یک سطح کلی‌تر، جذابیت خانواده بر اساس پدیده خصوصی‌گرایی پساسوسیالیستی و روی‌گردانی از حوزه عمومی به نفع قلمروی خصوصی خانواده رشد می‌کند.

منابع	عنوان پژوهش	نتایج مهم پژوهش‌ها
[۶۸]	تحقیقات مطالعاتی شهرهای دوست‌دار خانواده	طبق مطالعه انجام شده توسط وزارت خانواده و سیاست‌های اجتماعی در ترکیه تأکید می‌کند که تحلیل‌ها و توصیه‌های بیشتر مربوط به مقیاس مسکن ضروری است.
[۶۹]	سیستم پناهگاه خانواده در ماساچوست: تصویری از مدل‌های برنامه، نیازهای شیوه‌های امیدوارکننده و چالش‌ها. خانه برای خانواده‌ها.	برای توسعه سکونتگاه‌های دوست‌دار خانواده در ماساچوست میزان مسکن به‌صرفه، اصلاح دسترسی مسکونی، مراقبت از کودکان و مراقبت‌های بهداشتی اهمیت پیدا کرده است.
[۷۰]	مسکن با اندازه خانواده: یک عنصر ضروری برای جذب و حفظ خانواده‌های دارای فرزند در سیاتل، کتاب سفید و دستور کار اقدام از کمیسیون برنامه‌ریزی سیاتل	برنامه اقدام در کمیسیون برنامه‌ریزی سیاتل برای توسعه سکونتگاه دوست‌دار خانواده، ارتقای مسکن مناسب و تقویت مشارکت در طرح‌های برنامه‌ریزی شهری برای تضمین رشد را برجسته می‌کند.
[۷۱]	بررسی و تحلیل شاخص‌های رضایتمندی شهروندان در شهر دوست‌دار خانواده، مطالعه موردی شهر سیرجان	شاخص‌های رضایتمندی شهروندان در شهر دوست‌دار خانواده شامل کالبدی، اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی است که هر یک از آن‌ها از پنج تا ده زیرشاخص را دربرمی‌گیرد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که بین شاخص‌های رضایتمندی شهروندان و برنامه‌ریزی دوست‌دار خانواده در محله‌های مختلف شهر سیرجان رابطه معناداری وجود ندارد.
[۷۲]	نقش برنامه‌ریزان در ایجاد جوامع دوست‌دار خانواده: اقدام، مشارکت و مقاومت	جوامعی که اقدامات بیشتری را در زمینه حمایت از خانواده‌ها انجام می‌دهند، خانواده‌ها را بیشتر در فرایند برنامه‌ریزی درگیر می‌کنند و نیازهای خانواده‌ها را در برنامه‌ریزی سایت و منطقه‌بندی شامل می‌شوند. کلید اقدام واقعی مشارکت خانواده، رسیدگی به نیازهای خانواده در برنامه‌ریزی و منطقه‌بندی سایت است.
[۷۳]	ویژگی‌های فیزیکی محله و روابط با همسایگان: آیا محیط فیزیکی مثبت همسایگی را افزایش می‌دهد؟ محیط و رفتار	رویکردهای دوست‌دار خانواده با مفهوم «همسایگی» سازگار است. روابط اجتماعی که از طریق کیفیت‌های فیزیکی مناطق مسکونی امکان‌پذیر شد، موازی با کیفیت‌های فیزیکی و اجتماعی سکونتگاه‌های دوست‌دار خانواده است.
[۷۴]	خانواده، دوستان و همسایگان: روابط اجتماعی و حمایت در شش محله کم‌درآمد	رویکرد دوست‌دار خانواده پتانسیل ارائه یک حمایت مستمر و قوی از ساختار اجتماعی در ترکیه را دارد، ناپدید شدن زندگی تعامل محور ساکنان به دلیل تعدادی از اجراها بر زیست‌پذیری خانواده‌ها تأثیر گذاشته است. روابط همسایگی از زندگی اجتماعی و سکونتگاه‌های دوست‌دار خانواده حمایت می‌کند.
[۷۵]	مسکن عمومی، اولویت‌های خصوصی: پویایی نامرئی در تخصیص مسکن کم‌درآمد در شهر پرو	شرکت‌های سازنده، به جای در اولویت قرار دادن خانواده‌ها و سپس انتخاب زمین با توجه به ویژگی‌های ایشان، زمین را در اولویت قرار می‌دهند و با انتخاب زمین‌های به‌صرفه‌تر، هزینه‌ها را کاهش می‌دهند. که این موضوع ممکن است موجب ناامیدی و بی‌اعتمادی به برنامه در میان خانواده‌ها با توجه به ابهامات پیرامون روند تخصیص شود.
[۷۶]	زندگی در مرکز شهر: برای خانواده؟ تجربه زندگی شهری و نکور، قبل از میلاد و درس‌هایی برای شهرهای دیگر	مهم‌ترین عامل ضروری برای دوست‌دار خانواده کردن محله، اسکان دادن خانواده‌ها با هر سطح درآمدی برای حفظ مراکز پر جنب و جوش و ارائه گزینه‌های مسکن برای همه شهروندان است. با توجه به اینکه اکثر مسکن‌های مرکز شهر در شهرهای در حال رشد، طبقه‌های ثروتمند و متوسط رو به بالا را هدف قرار می‌دهند، توسعه‌دهندگان نیز باید با در نظر گرفتن خانواده‌های کم‌درآمد مسکن بسازند.

برای خانواده و کودکان تأکید دارند. در این میان، برخی نیازهای خانواده در برخی نمونه‌ها در کشورهای مختلف، منحصربه‌فرد بود که نشان می‌دهد الگوی سکونت متناسب با هر خانواده در هر کشور نیز باید منحصربه‌فرد بوده و در تناسب با ایشان ارائه شود. دریاندا [۶۴] در این خصوص باصراحت تأکید می‌کند که باید تحقیقات بیشتر و در مقیاس بزرگ‌تر برای بررسی بیشتر ادبیات و شیوه‌های توسعه شهر دوست‌دار خانواده در کشورها و قاره‌های مختلف در سراسر جهان انجام شود. با توجه به پیشینه‌ای که از این موضوع ارائه شد، مشاهده می‌شود، به طور کلی پژوهش‌های صورت گرفته مفهوم خانواده را از منظر اسلام مطالعه نکرده‌اند. لذا ارزش‌ها و معیارهای اسلامی در رابطه با خانواده و فرهنگ اسلامی و ایرانی مغفول مانده است. بنابراین در این پژوهش جنبه اسلامی ایرانی بودن پژوهش برای اولین بار در این زمینه لحاظ می‌شود. از طرفی پژوهش‌های صورت گرفته در سطح ارائه راهکار، ارزیابی، سنجش و موارد جزئی این جنبه هستند. از این جهت پژوهش حاضر در سطحی عمیق‌تر، پژوهشی نو را ارائه می‌دهد.

جملگی پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه شهر دوست‌دار خانواده بر اهمیت جایگاه خانواده در پایداری اجتماعی، حمایت از ساختار اجتماعی، و سلامت و رشد و پیشرفت جامعه تأکید کرده و بر لزوم تحقیق بیشتر در جوامع برای درک نیازهای رو به رشد خانواده‌های معاصر و نوع شهرهایی که باید برای حمایت از شهرنشینان جوان برای تشکیل خانواده فراهم شود، پافشاری می‌کنند. در این میان تعدادی از پژوهش‌ها به ارزیابی تأثیرات منفی توسعه و الگوهای جدید سکونت، مانند مجتمع‌های مسکونی بلندمرتبه، شهرک‌های سکوتی و جابه‌جایی و انتقال جمعیت از مراکز قدیمی شهرها به حومه و حاشیه شهر، بر روابط اجتماعی و نیازهای خانواده به‌ویژه فرزندان پرداخته‌اند و با نقد این گونه توسعه‌ها، به دلایلی همچون از بین رفتن شبکه‌های اجتماعی، گسترش احساس نامنی، از بین رفتن پایداری و ثبات و مانند آن، به مضر بودن تجدید حیات برای محله‌های با الگوی سنتی اشاره کرده و به لزوم ایجاد الگوی سکوتی دوست‌دار خانواده با مشارکت و اعمال نظر خانواده‌ها پرداخته‌اند. تعدادی دیگر از پژوهش‌ها با تمرکز بر نیاز خانواده به مسکن به‌صرفه و امکانات و نیازهای ضروری خانواده‌ها، به‌خصوص در رابطه با فرزندان نشان انجام گرفته که بر سهیم دولت، بازار و والدین را در پیکربندی فضای شهری

روش‌شناسی

چهارگانه انسان در عرفان، «محلّه اسلامی ایرانی»، «نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های اسلامی ایرانی» بر اساس روابط چهارگانه انسان در عرفان و همچنین پیشینه تحقیق، از روش اسنادی استفاده شده است. و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات، با توجه به اینکه اطلاعات به دست آمده کیفی هستند، به کمک تفکر و تعقل و منطق به تجزیه و تحلیل آن‌ها و مدل‌سازی پرداخته شده است.

پژوهش حاضر از نظر روش، تحلیل محتوای کیفی است. جامعه آماری این پژوهش، تمام متون مرتبط هستند. نوع پژوهش از حیث هدف، بنیادی و توسعه‌ای است. در این پژوهش به منظور گردآوری اطلاعات مورد نیاز از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای) استفاده شده است. به این صورت که برای بیان مفاهیم نظری و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش در زمینه «سیر تحول خانواده در فرهنگ ایرانی»، «خانواده از منظر اسلام»، «روابط

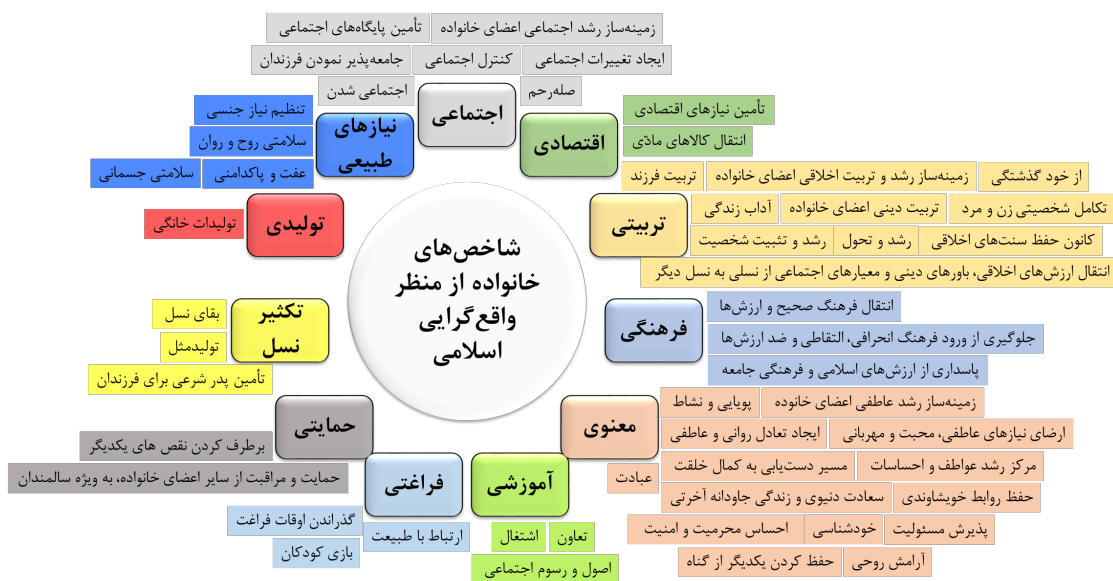
نتیجه‌گیری	بحث و یافته‌ها	تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش	پیشینه‌ی عملی	بیان مفاهیم نظری
ارائه‌ی راهبرد در هر یک از ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی-ایرانی، به تفکیک مؤلفه‌های چهارگانه‌ی پژوهش	ارائه‌ی مدل مفهومی پژوهش	شاخص‌های خانواده‌ی مسلمان ایرانی	جست و جوی ترکیب واژه‌ی خانواده و عبارت‌هایی مثل دوست‌دار خانواده، خانواده‌مینا، خانواده‌محور، با شهر، سکونت‌گاه و یا محله.	سیر تحول خانواده در فرهنگ ایرانی
		الزامات و مصادیق خانواده‌ی مسلمان ایرانی	پژوهش‌های ۱۲ سال اخیر	خانواده از منظر اسلام
		مصادیق محله‌ی اسلامی-ایرانی برای خانواده‌ی هدف پژوهش		روابط چهارگانه‌ی انسان در عرفان (مؤلفه‌های چهارگانه‌ی پژوهش)
				محله‌ی اسلامی-ایرانی
				نیازهای خانواده مسلمان در محله‌های اسلامی-ایرانی

شکل ۴. مراحل تحقیق

یافته‌ها

ارائه شده است، می‌توان به پرورش و تربیت فرزندان، تأمین نیازهای اقتصادی، جامعه‌پذیر کردن فرزندان، حفظ سلامت، پویایی، نشاط، و آرامش روحی، روانی، و عاطفی جامعه، حمایت و مراقبت از اعضای خانواده، ساخت و انتقال ارزش‌ها و میراث فرهنگی و اعتقادی، حفظ روابط اجتماعی، دارای کارکرد حقوقی اشاره کرد.

بنابر مطالعات صورت‌گرفته در بخش مبانی نظری خانواده مسلمان و ایرانی، به طور کلی، خانواده از منظر پژوهشگران مسلمان، انعکاسی از کل جامعه است. همان‌طور که گفته شد، از موارد مهم در مفهوم خانواده و شاخص‌های آنکه مرتبط با حوزه شهرسازی است و از سوی برخی جامعه‌شناسان مسلمان

شکل ۵. شاخص‌های خانواده از منظر واقع‌گرایی اسلامی و مصادیق و الزامات آن برای خانواده مسلمان ایرانی

رابطه انسان با خدا شامل عبادت و پرستش است، که در مباحث شهر اسلامی با اصل مسجدمحوری و مفهوم تشخص مسجد در محله و شهر در ارتباط است. مسجدمحوری و تشخص به خودی خود امری مثبت در ارتقای هویت محله اسلامی است. اما باید در محله به گونه‌ای باشد دسترسی و استفاده پایدار برای تمام اعضای خانواده، با سن و جنسیت متفاوت به طور هم‌زمان، در مقیاس یک محله فراهم شود. همچنین محله، فضاهای شهری، و خانه باید ویژگی کالبدی و فضایی‌ای داشته باشند که یاد خداوند و ارتباط با او را در ذهن افراد یک خانواده، به خصوص فرزندان زنده نگه دارد.

رابطه انسان با خود شامل اخلاق، تذهیب نفس، تفریح، رشد و تعالی، که در مباحث شهر اسلامی با اصل درون‌گرایی و مفهوم عدم تظاهر بیرونی خانه‌ها و رعایت سلسله‌مراتب و حریمیت در فضای شهری در ارتباط است. انسان دارای ابعاد گوناگون است و ارتباط انسان با خود به معنای ارتباط روح با جسم اوست. محیط زندگی مسلمان باید موجب ارتباط وی با خویشتن شود. مقیاس فضاها، مقیاس خانه، سهم او از آسمان، محدوده دید، فرصت تفکر و تعمق، بستر خلوت و رجوع به خود و مواردی از این دست، از الزامات محله و شهر مسلمانان است.

رابطه انسان با سایر انسان‌ها شامل روابط خانوادگی، تربیت فرزندان، روابط اجتماعی، جایگاه مادران، پدران، سالمندان، فرزندان، حقوق و تکالیف و وظایف افراد نسبت به یکدیگر، که در مباحث شهر اسلامی با اصل محله‌محوری و مفهوم روابط گرم خانوادگی و همسایگی در ارتباط است. یکی از مصادیق این رابطه امنیت است. امنیت در حیات فردی و اجتماعی انسان، از حقوق ابتدایی و اصول اساسی رشد و پایداری است. این اصل در خانواده جایگاه و اهمیت به‌خصوصی دارد. خانواده، به امنیت درونی و بیرونی احتیاج دارد. امنیت درونی غالباً به جوانب اخلاقی در روابط برمی‌گردد. و فرد در خانواده باید از لحاظ مالی، جانی، اخلاقی و مواردی از این دست امنیت داشته باشد. کمترین احساس ناامنی در هر یک از اعضا، آرامش در خانواده را مختل می‌کند [۲۱]. حمایت از حریم خانواده، همچنین صیانت از دو جنبه مادی و معنوی خانواده، مقیاس مناسب، سلسله‌مراتب، ساختار اجتماعی محلی، فضاهای امن و ایمن، همه‌شمولی، دسترسی آسان، وجود عملکرد متناسب محلی، پویایی اجتماعی و مواردی مانند آن را می‌طلبد که سن و جنس متفاوت یک خانواده را به طور یکجا در نظر بگیرد.

مصدق دیگر از این رابطه، تربیت است. تربیت انسان از نظر اسلام، زنده کردن او و دمیدن روح پروردگار در بدن اوست. بستر فعلیت یافتن این موضوع، خانواده است. خانواده‌ای که زمینه پرورش انسان قرآنی در آن فراهم آمده است. قرآن کریم خانواده‌ای تربیت می‌کند که با مؤلفه‌های توحیدمحوری و جلب رضای حق، عدالت‌جویی و برقراری قسط، اخلاق‌مداری، وظیفه‌مدنی، رعایت اصل صلح و احسان، گذشت و محبت، مشورت و مصلحت‌اندیشی شناخته می‌شود [۲۲]. چنین تربیتی علاوه بر نیاز به حضور در خانواده‌داری این ویژگی‌ها، نیازمند وجود ساختار اجتماعی و فرهنگی متناسب، فضای اجتماعی تربیت‌دهنده، بستر مواجهه‌های اجتماعی همه اعضای خانواده با جامعه، حکمرانان عادل، صالح، مؤمن، خیرخواه، مصلحت‌اندیش و با اخلاق است.

رابطه انسان با خلقت زیست‌محیطی شامل نوع خوراک، پوشاک، مسکن، ارتباط با محیط و طبیعت، که در مباحث شهر اسلامی با اصل طبیعت‌گرایی و مفهوم وجود گرم طبیعت در زندگی در ارتباط است. طبیعت آیه و نشانه پروردگار است، همان‌گونه که انسان از افکارش جدا نیست، موجودات عالم نیز نمایاننده حق‌اند. وجود آیینة پروردگار در محیط زندگی مسلمان، یادآور وجود خداوند است. به‌خصوص در امر تعلیم و تربیت فرزندان، چنین نمودی از خدا برای کودک، به مثابه اثری است که از آن پی به مؤثر می‌برد. از طرفی بشر مأمور به عمران و آبادانی زمین شده و بهترین تجلی این مهم، می‌تواند شهر و محله سکونت مسلمانان باشد. در کنار این موضوع، مطابق با قاعده لزوم توجه به نسل‌های آینده، استفاده از طبیعت نباید سبب محرومیت نسل‌های آینده از منابع خدادادی شود. چنین رویکردی در خانواده مسلمان، بیانگر احترام

مشاهده شد که خانواده مسلمان ایرانی دارای شاخص‌های ویژه‌ای است، لذا نیازها و الزامات خاصی را می‌طلبد. الزاماتی که باید در فرایند مدیریت، برنامه‌ریزی و طراحی شهری مورد توجه قرار گرفته و تأمین شود. و از طرفی مشاهده می‌شود که شرایط بیرونی، به‌خصوص شرایط سکونت‌گاه و بستر زیست جامعه، بر کارکردها و الگوی خانواده اثرگذار است. از آنجا که الگوهای رایج جدید شهرسازی غالباً الگوهایی هستند که از کشورهای غربی و فرهنگ‌های غیرمسلمان وارد کشور شده‌اند و مورد استفاده قرار می‌گیرند، لذا متناسب با الگوی خانواده غربی غیرمسلمان هستند و در پاسخ به کارکردها و نیازهای آنان ایجاد شده‌اند. لذا نه تنها پاسخی برای کارکردها و نیازهای خانواده مسلمان ایرانی ندارند، بلکه اثرات مخربی نیز بر سبک زندگی و کارکردهای آن تحمیل کرده‌اند.

به عنوان نمونه می‌توان به نیازهای اجتماعی خانواده مسلمان ایرانی اشاره کرد، که در مبانی اسلامی از آن با عنوان صلوة ارحام یاد می‌شود. پاسخ دادن به این نیاز در مسکن‌های امروزی که فقط اهداف اقتصادی در ایجاد آن نقش دارند، و متناسب با سبک زندگی خانواده مسلمان ایرانی نیستند، دشوار و در مواردی غیرممکن است. به علاوه چنین سکونت‌گاه‌هایی فضای مناسب بازی، تعلیم و تربیت و رشد فرزندان، فعالیت‌های ورزشی، طبخ و تولید روزانه و یا فصلی برخی محصولات خانگی، ارتباط با طبیعت، و مواردی مانند آن را فراهم نمی‌کنند.

چنین خلأیی موجب می‌شود خانواده ناگزیر به رفع این نیازها در خارج از خانه شود و به ترتیب وابسته به محیط‌ها و کاربری‌هایی مانند رستوران، مهدکودک، باشگاه، و مانند آن شود که علاوه بر اینکه این کارکردهای خانواده را از آن سلب می‌کند، هزینه‌های هنگفتی بر خانواده تحمیل کرده و خانواده‌ای را که یکی از کارکردهای مهم آن تولید بود، تبدیل به خانواده‌ای کند که فقط مصرف‌کننده است.

از طرفی برخی کارکردها و نیازهای متعاقب آن به گونه‌ای هستند که اگر در خانه و سکونتگاه به آن پاسخ داده نشود، قابل برون‌سپاری نیست و در کاربری دیگری نیز پاسخ داده نمی‌شود. به طور مثال کارکردهای مرتبط به ابعاد روحی و روانی اعضای خانواده، که یکی از آن‌ها آرامش است. همان‌طور که در آیه ۸۰ سوره نحل آمده است: «ما برای شما از خانه‌هایتان آرامش قرار دادیم»، چه گونه‌ای از خانه و سکونت‌گاه موجبات آرامش خانواده مسلمان ایرانی را فراهم می‌کند؟ آیا خانه‌هایی با ابعاد کوچک، در طبقات، فاقد حیاط خصوصی، با تعداد محدودی اتاق، فاقد فضای سبز، دیوارهای عبوردهنده صدا، پنجره‌هایی که به دلیل مسائل دید داشتن، به طور مداوم با پرده پوشیده شده‌اند و فقط اهداف اقتصادی و فنی در آن‌ها دیده شده است، می‌توانند آرامش مورد نظر خانواده مسلمان ایرانی را فراهم کنند؟ چه الگویی می‌تواند پاسخ‌دهنده به ابعاد روحی و روانی، به‌خصوص آرامش اعضای خانواده مسلمان ایرانی باشد؟ چه ویژگی‌ای می‌تواند این نیاز خانواده مسلمان ایرانی را پاسخ دهد؟ در سؤالات، به طور مکرر بر خانواده مسلمان ایرانی تأکید شد، چرا که هدف اصلی پژوهش است. و الگوی یادشده (آپارتمان‌های اقتصادی و مانند آن) ممکن است برای خانواده غربی، شرقی و یا هر خانواده غیرمسلمان دیگری مناسب باشد، اما برای خانواده هدف این پژوهش مناسب نیست.

در پی یافتن پاسخ سؤالات یادشده، مشاهده می‌شود که خداوند در ارتباط با آرامش، به دو واژه شب (آیه ۱۰ سوره نبا) و همسر (آیه ۱۸۷ سوره بقره) اشاره کرده و ویژگی مشترکی که برای این دو واژه ذکر شده است، تحت عنوان «پوشاندگی» یاد شده. بنابراین می‌توان چنین تعبیر کرد که رمز آرامش در پوشاندگی است. چنانچه ملاحظه می‌شود این ویژگی به‌خوبی در خانه‌های با معماری بومی اسلامی ایرانی به صورت اندرونی و بیرونی نمود می‌یافته است. و در مقابل، خانه‌های برون‌گرا و آپارتمان‌های امروزی، برآمده از فرهنگ غیراسلامی غیرایرانی و متناسب با نیاز و ترجیحات خانواده‌های غیرمسلمان و غیر ایرانی، نمی‌توانند نیاز و ویژگی یادشده را به‌خوبی تأمین کنند.

از طرفی در باب مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش و مصادیق آن در خصوص خانواده و محله اسلامی ایرانی باید به موارد زیر اشاره کرد:

شهری و کل محله با عناصر طبیعی خواهد. به طور دقیق‌تر می‌توان به لزوم داشتن حیاط و باغچه در خانه‌ها، به‌سان خانه‌های ویلایی سنتی اشاره کرد.

به حقوق فرزندان در هر نوع ارتباطی با طبیعت است. یک خانواده زمانی شکل می‌گیرد و فرزندی به دنیا می‌آورد که آینده‌ای برای زندگی فرزندی متصور باشد. چنین رویکردی به معنای در ارتباط قرار گرفتن، خانه، فضاهای

ارتباط با خدایند	ارتباط با خود	ارتباط با دیگران	ارتباط با خلقت
☐ بهترین و باارزش‌ترین نوع رابطه	☐ خودشناسی	☐ ارتباط با جامعه	☐ پدافند غیرعامل
☐ اطاعت و عبادت خدا	☐ خودسازی	☐ نوع نگاه به مادر	☐ رابطه‌ی جهان هستی با خدا
☐ معرفت نسبت به خدا	☐ شناخت جایگاه واقعی خود	☐ نوع نگاه به پدر	☐ برخورداری متقابل
☐ معرفت نسبت به صفات علیا و اسمای حسنی خدا	☐ شناخت فطرت خود	☐ نوع نگاه به فرزند	
	☐ شناخت طبیعت خود	☐ موجودی اجتماعی	
	☐ خلیفه‌اللهی	☐ تحقق عدالت اجتماعی	
		☐ آسایش دنیوی	
		☐ رستگاری اخروی	

شکل ۶. ارتباطات چهارگانه در اسلام، برگرفته از [۳۲-۳۵]

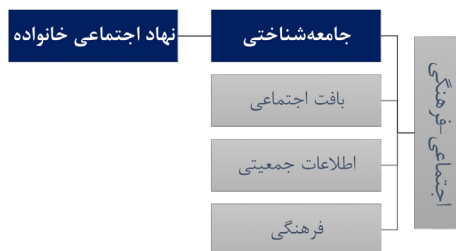
مبنای اختصاص کاربری و فضا قرار می‌دهد. همچنین در جانمایی کاربری‌ها در کنار هم، طراحی مسیرها، ناوگان حمل‌ونقل عمومی، مبلمان شهری، خدمات شهری، و موارد مانند آن، مشاهده می‌شود که فردمحوری، نگاه حاکم بر آن است و فرد مبنای طراحی و برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد، نه نهاد خانواده. در مطالعات بخش مبنای این پژوهش نیز مشاهده شد ارائه مفاهیمی مانند محله شهروندمند [۳۸]، ارائه سرنانه کاربری‌ها بر مبنای نیاز فرد [۵۴، ۴۰، ۵۱]، اشاره به فضاها و پارک‌های موضوعی سالمندان، بانوان [۵۴ و ۵۱] و اما کم‌توجهی و بی‌توجهی به فضاهای خانوادگی، تأکید بر تعداد افراد برای جمعیت محله [۵۴، ۴۰، ۵۱، ۵۶] و غفلت از بُعد خانواده و تعداد خانواده‌ها گواهی بر این مسئله هستند.

از طرفی در مدل «ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی-ایرانی» که در شکل ۳ معرفی شد، فقط در بُعد اجتماعی-فرهنگی، آن هم فقط با شاخص بُعد خانوار، سعی دارد تا حدودی به مفهوم خانواده توجه کند. در حالی که خانوار یک مفهوم جمعیت‌شناختی است و خانواده مفهومی است جامعه‌شناختی. در تعریف خانوار شرط خویشاوندی وجود ندارد، اما اساسی‌ترین عنصر تعریف خانواده وجود خویشاوندی میان اعضای آن است. بنابراین برای تبدیل شدن به مدل «ابعاد شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های اسلامی-ایرانی»، نیاز به تغییری دارد تا نهاد خانواده نیز در آن لحاظ گردد. اما از آنجا که جامعه‌شناختی، زیرمجموعه علوم اجتماعی قرار می‌گیرد، با احتیاط از ارائه بی‌پروای آن به عنوان یک بُعد مجزا در این مدل می‌پرهیزیم، و آن را مطابق شکل ۷ به عنوان یکی از زیرمؤلفه‌های بُعد اجتماعی-فرهنگی، با درجه اهمیت بالا، قویاً معرفی می‌کنیم. بدیهی است که نهاد خانواده، در تمام ابعاد دیگر شهرسازی خانواده‌مبنا محله‌های اسلامی-ایرانی، اثر خود را خواهد گذاشت و الزامات و نیازهای خاص خود را در آن خواهد ساخت.

بر اساس آنچه از مبانی نظری محله اسلامی-ایرانی مشاهده شد، مطالعات صورت‌گرفته که توسط صاحب‌نظران این حوزه تعریف و یا پیشنهاد شده بود، حاوی یک نکته بسیار مهم بود. در فرایند تبیین مفهوم چنین شهری، ملاحظه شد که مؤلفه‌های اسلامی و ایرانی بودن به خوبی شناسایی و مورد استفاده قرار گرفته‌اند. اما آنچه در این بین مشاهده نمی‌شود، نهاد خانواده است؛ در واقع این تعاریف، مبتنی بر جامعه‌شناختی فردمحور است.

برای درک بهتر این موضوع و ریشه‌یابی آن؛ چنان‌که می‌دانیم، در غرب، پس از چرخش نگاه از دین و مرکزیت یافتن انسان و وقوع رنسانس، فلسفه جدیدی ایجاد شد که در آن فرد مبنای هستی قرار گرفت. به تبع آن در هنر و علوم مختلف نیز رویکرد فردگرایی ظهور یافت. در این میان، شهرسازی و معماری نیز در پی رفع حوائج و نیازهای فرد انسانی قرار گرفت و این مرکزیت انسان در جهان غرب، تا کنون ادامه دارد. نمود این رویکرد را می‌توان در ابعاد مختلفی از معماری و شهرسازی غربی مشاهده کرد. کلان‌شهرهایی که در آن‌ها مرکزیتی وجود ندارد و بناهای آن، با هویت و شهرت معمار و یا ثروت و شهرت صاحب آن شناخته می‌شوند. مانند ساختمان ژرژ پمپیدو در پاریس، ساختمان مرکزی سوئیس‌ری در لندن، برج سیرز در شیکاگو و امثال آن. در کشور ما نیز چنین الگوهایی بدون توجه به جهان‌بینی و هستی‌شناسی غربی و با تقلید کورکورانه از غرب و در بستر رقابتی درونی شکل گرفته است. مواردی مانند برج بین‌المللی تهران و ساختمان بانک سپه (قوامین سابق) در تهران (به تقلید از ساختمان شماره ۱ لیبرتی)، برج آلتون و برج آرمیناز گلشن در مشهد، مرکز تجارت جهانی در تبریز، و مواردی مانند آن.

همچنین تعریف سرنانه کاربری‌ها بر اساس هر فرد در نظام برنامه‌ریزی شهری غربی که در کشور ما نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد، نشان از تأثیر نگاه فردمحور دیدگاه‌های جامعه‌شناختی بر شهرسازی دارد. نگاهی که فرد را

شکل ۷. مدل اصلاحی بُعد اجتماعی-فرهنگی در مدل ابعاد شهرسازی خانواده‌مبنا در محله‌های اسلامی-ایرانی

بنا بر آنچه مشاهده شد، شاخص‌های خانواده از منظر اسلام عبارت‌اند از: تولیدی، نیازهای طبیعی و اجتماعی. مؤلفه‌های آن نیز از منظر اسلام، به اقتصادی، تربیتی، فرهنگی، معنوی، آموزشی، فراغتی، حمایتی، تکثیر نسل، تفکیک هریک از شاخص‌ها، مطابق ستون آخر جدول ۸ هستند.

جدول ۸. شاخص‌ها و مؤلفه‌های خانواده از منظر اسلام در هریک از مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش

مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش	شاخص‌های خانواده از منظر اسلام	مؤلفه‌های خانواده از منظر اسلام
ارتباط با خدا	معنوی	عبادت. مسیر دست‌یابی به کمال خلقت. سعادت دنیوی و زندگی جاودانه آخرتی.
	فرهنگی	پاسداری از ارزش‌های اسلامی و فرهنگی خانواده.
ارتباط با خود	معنوی	آرامش روحی. مرکز رشد عواطف و احساسات اعضای خانواده. ایجاد تعادل روانی و عاطفی. حفظ کردن یکدیگر از گناه. ارضای نیازهای عاطفی، محبت و مهربانی. پویایی و نشاط. خودشناسی. پذیرش مسئولیت.
	نیازهای طبیعی	سلامتی.
	فراغتی	گذراندن اوقات فراغت.
	تربیتی	رشد و تحول. تکامل شخصیتی زن و مرد. رشد و تثبیت شخصیت. تربیت دینی. تربیت فرزند. حفظ سنت‌های اخلاقی. رشد و تربیت اخلاقی اعضای خانواده. از خود گذشتگی. انتقال ارزش‌های اخلاقی، باورهای دینی و معیارهای اجتماعی از نسلی به نسل دیگر. آداب زندگی.
ارتباط با دیگران	آموزشی	اصول و رسوم اجتماعی. تعاون. اشتغال.
	اقتصادی	تأمین نیازهای اقتصادی. انتقال کالاهای مادی. خانواده مولد.
	تکثیر نسل	تولیدمثل. تأمین پدر شرعی برای فرزندان. بقای نسل.
	حمایتی	حمایت و مراقبت از سایر اعضای خانواده، به‌ویژه کودکان و سالمندان. برطرف کردن نقص‌های یکدیگر.
	فرهنگی	انتقال فرهنگ صحیح و ارزش‌ها. جلوگیری از ورود فرهنگ انحرافی، التقاطی و ضد ارزش‌ها.
	اجتماعی	رشد اجتماعی اعضای خانواده. کنترل اجتماعی. ایجاد تغییرات اجتماعی. جامعه‌پذیر کردن فرزندان. اجتماعی شدن. تأمین پایگاه‌های اجتماعی. صلهٔ ارحام.
	معنوی	احساس محرمیت و امنیت. حفظ روابط خویشاوندی. حفظ روابط همسایگی.
	نیازهای طبیعی	تنظیم نیاز جنسی. عفت و پاکدامنی.
	تولیدی	تولیدات خانگی.
	نیازهای طبیعی	سلامتی. پایداری.
ارتباط با خلقت زیست‌محیطی	فراغتی	ارتباط با طبیعت.

مدل قرار می‌گیرند. در لایهٔ بعدی، ترجمان این مفاهیم در محلهٔ اسلامی- ایرانی قرار گرفته و در لایهٔ آخر نیز الزامات و ملاحظات خانوادهٔ مسلمان ایرانی بر آن اعمال شده است که در نهایت به محلهٔ اسلامی- ایرانی شکل می‌دهند.

به این ترتیب مدل مفهومی پژوهش مطابق با شکل ۸ است. به دلیل اهمیت و تأثیرگذار بودن قوانین دین اسلام بر تمام مؤلفه‌های شهر و همچنین خانواده، مؤلفه‌های پژوهش که قوانین اسلام را در چهار دسته تقسیم‌بندی می‌کنند، در مدل مفهومی به عنوان چهار وجه اصلی مدل قرار دارند و مفاهیم مرتبط با هریک از آن‌ها در لایهٔ اول

شکل ۸ مدل مفهومی پژوهش

بنابراین جدول ۹ رابطهٔ بین مؤلفه‌های چهارگانهٔ پژوهش با ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی- ایرانی را ارائه می‌دهد و راهبردهای پیشنهادی در هر یک از این ابعاد را به تفکیک مؤلفه‌های چهارگانهٔ پژوهش ارائه می‌دهد.

نتیجه گیری

مفهوم خانوادهٔ مسلمان ایرانی، با اثرپذیری از فرهنگ، ارزش‌ها و مبانی اسلامی، الگو و سبک متفاوتی از زندگی را دارد که الزامات خاص خود را می‌طلبد. الزاماتی که بر ابعاد گوناگون اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی، کالبدی- فضایی، کاربری، و دسترسی شهر و محله اثر مستقیم دارد و الگویی منحصر به فرد را می‌طلبد.

جدول ۹. رابطه بین مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش با ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی-ایرانی و راهبردهای پیشنهادی

ابعاد شهرسازی در محله‌های اسلامی-ایرانی						
مؤلفه‌های چهارگانه پژوهش	راهبردهای اجتماعی-فرهنگی	راهبردهای اقتصادی	راهبردهای زیست‌محیطی	راهبردهای کلیدی-فضایی	راهبردهای کاربری	راهبردهای دسترسی
ارتباط با خدا	برگزاری مراسم‌های مذهبی برای خانواده‌ها.			فرم و فضاهای عمومی متناسب با ارزش‌های اسلامی خانواده. فضای مناسب عبادت در خانه. هم‌راستایی خانه با جهت قبله. فضاهای عمومی محله مناسب برگزاری مراسم‌های مذهبی و عبادت برای خانواده.	وجود انواع کاربری‌های مذهبی خانواده در محله.	وجود مسجد در دسترس برای خانواده.
ارتباط با خود	کارگاه‌های آموزشی روانشناسی برای خانواده. کارگاه‌های آموزشی خودشناسی برای خانواده.		پاکیزگی محله. فضای خانه به دور از آلودگی صوتی خیابان.	فضای مناسب فراغت کوتاه‌مدت در خانه. فضاهای مناسب گذران اوقات فراغت خانواده در محله. محیط مناسب ورزش در خانه. فضای مناسب ورزش خانواده در محله. محیط آرامش‌بخش خانه. محیط خانه مناسب انس الفت خانواده. فضای مناسب خلوت و تفکر در خانه.	کاربری‌های فراغتی مناسب خانواده در محله. کاربری‌های ورزشی مناسب خانواده. تأمین نیازهای خانواده در محله.	دسترسی مناسب اعضای خانواده به نیازها در محله.
ارتباط با دیگران	آموزش‌های مورد نیاز خانواده. آموزش‌های اجتماعی خانواده. تشکل‌های اجتماعی محله متناسب با اعضای خانواده. وجود اتاق فکر محله. جلب مشارکت اجتماعی خانواده‌ها در رویدادهای مختلف اجتماعی، مذهبی، آئینی، ورزشی، فرهنگی و مانند آن. مشارکت خانواده‌ها در مدیریت و توسعه محله. برگزاری مراسمات و آیین‌های فرهنگی بومی در محله. مشارکت خانواده‌ها در برگزاری مراسمات فرهنگی بومی. آموزش‌های فرهنگی محلی. جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های فرهنگی بومی در سطح محله. سیاست‌های حمایتی از مادران و پدران شاغل دارای فرزند خردسال. مشارکت محلی در تسهیل ازدواج جوانان محله. کارگاه‌های آموزشی اصول اجتماعی خانواده. مشارکت خانواده‌ها در مدیریت محله. کارگاه‌های آموزشی مربوطه برای خانواده در محله.	سیاست‌های تأمین مسکن جوانان. فراهم آوردن فرصت اشتغال در محله. کمک به اقتصاد خانواده از طریق تولیدات خانگی.		فضاهای عمومی محله مناسب ارتباط همسایگی. معابر و فضاهای عمومی مناسب ارتباط چهره به چهره ساکنان. خانه مناسب تجمع‌های خانوادگی و صلۀ ارحام. درون‌گرایی خانه. رعایت حریمت در الگوی خانه و فضاهای خصوصی. فضاهای محله مناسب تعاملات اجتماعی خانواده‌ها. فضاهای عمومی محله مناسب اجتماعات خانوادگی و مراسم‌های فرهنگی و بومی. محیط خانه مناسب نگهداری از سالمند و کودک. محله مناسب نگهداری از سالمندان و کودکان. محیط مناسب آموزش‌های شغلی فرزندان در خانه. فضاهای محله مناسب رشد شخصیتی، دینی و اخلاقی خانواده به‌خصوص کودکان.	نزدیکی محل اشتغال و زندگی. آموزش‌های شغلی کودکان در محله با پارک مشاغل کودک و مانند آن. عملکردهای محله مناسب رشد شخصیتی، دینی و اخلاقی خانواده به‌خصوص کودکان.	معابر و فضاهای عمومی مناسب ارتباط چهره‌به‌چهره ساکنان. نزدیکی محل اشتغال و زندگی.
ارتباط با سلامت محیطی	تقبیح مصرف‌گرایی.		دسترسی به هوای پاک. دسترسی به آب پاک. دسترسی به محیط زیست پاک. توسعه پایدار محله. وجود عناصر طبیعی در محیط خانه.	وجود حیاط. تلفیق عناصر مصنوع با عناصر طبیعی در فضاهای عمومی محله. دسترسی خانواده به محیط زیست طبیعی در فاصله کمی از محله. محیط مناسب تولید نیازمندی‌های خانواده در خانه.	سیستم تفکیک پسماند محله. سیستم بازیافت پسماند محله. وجود فضای سبز کافی در محله.	

- [1] Motahar R. Jalili Sadrabad S. Alizadeh R. Comparative comparison of new and old neighborhoods based on (Islamic-Iranian) identity in urban planning (Study example: Hakimiye and Narmak in Tehran). *Journal of Islamic Architecture Research* 2021; 9(3):81-114. DOI: [10.52547/jria.9.3.6](https://doi.org/10.52547/jria.9.3.6). [In Persian]
- [2] Gharavi Al-Khansari M. From the traditional neighborhood to the contemporary neighborhood; Exploring the strategies for revitalizing local identity in today's city. *Arman Shahr Architecture and Urbanism* 2018; 10(21): 61-76. https://www.armanshahrjournal.com/article_58566.html. [In Persian]
- [3] Hashemi Toghroljerdi M. Evaluation and criticism of the approvals of the Supreme Council of Urban Planning and Architecture regarding the Islamic identity of Iranian urban planning and architecture. *Islamic Architecture Research Quarterly* 2016; 12(4): 22-41. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-545-fa.html>. [In Persian]
- [4] Fanni V. Evaluation of a sustainable city from the perspective of a family-friendly city and pregnant women, a case study: District 19 of Tehran. *Stable City* 2019; 2(1): 29-44. DOI: [10.22034/JSC.2019.91717](https://doi.org/10.22034/JSC.2019.91717). [In Persian]
- [5] Azazi Sh. *Sociology of the family*. Tehran: Illuminators and Women's Studies 2013. [In Persian]
- [6] Sarukhani B. *Family Sociology*. Tehran: Soroush 2000. [In Persian]
- [7] The country's statistical yearbook 2015. [In Persian]
- [8] Afrooz Gh A. and a group of writers. *Family and globalization*. Translators: Nasratirad F. Mohammadkari A H. Jahangordi K. Tehran: Publications of the Association of Parents and Teachers 2014. [In Persian]
- [9] Qurashi B. *The family system in Islam (a comparative study)*. Translator: Rashidi L. Tehran: Amir Kabir Publishing House 1926. [In Persian]
- [10] Ghaemi A. *Family life system in Islam*. Tehran: Parents and Teachers Association 2013. [In Persian]
- [11] Naqipourfar W. Mirsane S M R. Mazloum Gh. Report on the family system in Islam, and family-centered planning in Islamic systems. Tehran: Islamic Research Center of the Islamic Council, Department of Management Studies 2023. [In Persian]
- [12] Isazadeh J. *Quranic family (its characteristics and duties)*. Qom: Book Garden Institute 2011. [In Persian]
- [13] Bostan H. Bakhtiari M A. Sharafuddin S H. *Islam and Sociology of Family*. Qom: University and District Research Institute 2018. [In Persian]
- [14] Jokar B. A short passage on the effect of modernism on the family with an emphasis on the Iranian family. The book of strategic thoughts of women and family, volume 2. Tehran: Payam Adalat 2011. [In Persian]
- [15] Dawoodabadi A. Kamili N. Javidi R. Mohammadi M. Hosseini N. *Pathology of family research and the necessity of producing an ideal family model. The book of strategic thoughts of women and family, volume 2*. Tehran: Payam Adalat 2011. [In Persian]
- [16] Emami Ardestani P. *Modernity and family orientation in Iran*, Tehran: Andisheh Ehsan 2018. [In Persian]
- [17] Vothoqi M. Nik Kholgh A A. *Principles of Sociology*. Tehran: Optimum 2004. [In Persian]
- [18] Qanadan M. *Sociology of key concepts*. Tehran: Avai Noor 1996. [In Persian]
- [19] Navanijad G. *Damage and desirable family patterns. The book of strategic thoughts of women and family. volume 2*. Tehran: Payam Adalat 2011. [In Persian]

مشارکت نویسندگان

سهم مشارکت نویسنده اول ۴۵ درصد، نویسنده دوم ۴۵ درصد و نویسنده سوم ۱۰ درصد است.

تشکر و قدردانی

این مقاله حامی مالی و معنوی ندارد.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافی توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع

- [20] Salarifar M. *Family in the attitude of Islam and psychology*. Tehran: Organization for Studying and Compiling Humanities Books of Universities 2005. [In Persian]
- [21] Sultan Mohammadi F. *Rereading the necessary principles and foundations in strengthening the family foundation with an approach to Quranic teachings*. Tehran: Payam Adalat 2013. [In Persian]
- [22] Swayzi M. *An efficient and sublime family*. Tehran: Kitab Nistan 2007. [In Persian]
- [23] Dilshad Tehrani M. *Prophetic way: practical logic*. Tehran: Darya 2007. [In Persian]
- [24] Ansarian H. *Family system in Islam*. Qom: Umm Abiha 1996. [In Persian]
- [25] Hosseini D. *Healthy relationships in the family*. Qom: Bostan Kitab 2009. [In Persian]
- [26] Taheri H. *Seeri in family structure*. Tehran: international publication 2005. [In Persian]
- [27] Motahri M. *The system of women's rights in Islam*. Tehran: Sadra 1996. [In Persian]
- [28] Asadi S H. *Family and its rights*. Mashhad: Astan Quds Razavi 2008. [In Persian]
- [29] Mirkhani E S. *Islamic system, identity crisis, mission of the family, comprehensive model of education. The book of strategic thoughts of women and family, volume 2*. Tehran: Payam Adalat 2011. [In Persian]
- [30] Jafari M T. *Stability and durability in the Sunnah of the Prophet*. Compiled and edited by Javadi M R. Tehran: Farhang Islamic Publishing House 2008. [In Persian]
- [31] Motahari M. *Islam and the requirements of time*. Tehran: Sadra Publications 2002. [In Persian]
- [32] Soltanieh M. Madaninejad M. *Analyzing the relationship between man-society-nature from the perspective of the social verses of Surah Enfal*. *Islamic Social Research* 2020; 25(120): 165-186. https://iss.razavi.ac.ir/article_539.html [In Persian]
- [33] Javadi Amoli A. *The relationship between religion and the world*. Roghani Mawafaq A. Qom: Esra Publications 2008. [In Persian]
- [34] Ismaili M. *Investigation of the self-healing factors of couples' conflicts in the foundations of four human relationships (relationship*

- with God, self, existence and others) from Javadi Amoli's point of view. *Women and Family Educational Cultural Quarterly* 2015; 10(31): 105-89. https://cwfs.ihu.ac.ir/article_201663.html [In Persian]
- [35] Sadriniya H. Man's relationship with his fellow species: consideration of faith and disbelief (Volume 2). Tehran: Shadow 2012. [In Persian]
- [36] Naghizadeh M. Characteristics of the Islamic city from the perspective of the Holy Quran. *Safiha Mobin* 2000; 5: 40-44. SID. <https://sid.ir/paper/503909/fa> [In Persian]
- [37] Okhovat H. Almasifar N. Bemanian M R. Architecture and traditional urban planning in Islamic countries. first edition. Tehran: Tahan 2010. [In Persian]
- [38] Bemanian M R. The meaning and conceptualization of the Iranian-Islamic city and examples. *Stable city* 2013; 1(1). [In Persian]
- [39] Javadi Gh. Daneshvari A. Etehad Sh. Providing a framework for modeling and quantitative evaluation of the degree of compatibility of the urban pattern with the qualitative indicators and components of the Iranian-Islamic city with the help of GIS. *Journal of Geographical Survey of Space* 2019; 10(35): 127-144. <https://doi.org/10.30488/gps.2020.100910> [In Persian]
- [40] Pourjafar M R. Samani Gh. Pourjafar A. The common architectural culture of Iranian and Turkish markets. *The Silk Road International Conference Japan* 2013. [In Persian]
- [41] Azizi M M. Zebardast E. Akbari R. Analyzing the crystallization of environmental justice in Islamic urban utopian thought for application in Islamic urban planning; Case study: Banyan Sefin Kish Village. *Iranian Islamic City Studies* 2017; 9(34): 5-22. SID. <https://sid.ir/paper/177419/fa> [In Persian]
- [42] Meshkini A. Hamzenejad M. Ghasemi A. Conceptual verification and description of solutions and indicators for the realization of the four principles of mosque-centered, neighborhood-centered, introversion and naturalism in the Iranian-Islamic city. *Islamic Architectural Research Quarterly* 2014; 7(3). <http://jria.iust.ac.ir/article-1-270-fa.html> [In Persian]
- [43] Naghizadeh M. *Islamic Architecture and Urban Planning*. Isfahan: Rahian Publications 2006. [In Persian]
- [44] Naghizadeh M. *Islamic city and architecture (manifestations and objects)*. Isfahan province construction engineering system organization 2008. [In Persian]
- [45] Muzaffar F. Asadpour A. The role of formal and social patterns in the organization of open spaces in residential complexes. *Urban Studies Scientific Research Quarterly* 2011; 1(3): 3-12. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_2752.html [In Persian]
- [46] Sultanzadeh H. *Urban spaces in the historical contexts of Iran*. Tehran: Cultural Research Office 2019. [In Persian]
- [47] Cultural Heritage Organization of Isfahan Province 2016. <http://www.isfahancht.ir/MainFa.aspx?p=1> [In Persian]
- [48] Bahri Moghadam A. Yousefifar Sh. Socio-cultural factors in the formation of the neighborhood in the Iranian-Islamic city and its functions. *Islamic History and Civilization* 2012; 9(17): 101-116. SID. <https://sid.ir/paper/157232/fa> [In Persian]
- [49] Tausli M. *City construction and architecture in the hot and dry climate of Iran*. Tehran: Mahmoud Tavasli 2013. [In Persian]
- [50] Tavasli M. Bonyadi N. *Urban space design: urban spaces and their place in the life and appearance of the city*. Tehran: Shahidi 2016. [In Persian]
- [51] Pourjafar M R. Pourjafar A. Safdari S. Types of Islamic cities and references to indexing in the direction of an ideal-Islamic city. *Researches on Islamic Architecture* 2014; 3(3 (consecutive 8)): 17-3. SID. <https://sid.ir/paper/409703/fa> [In Persian]
- [52] Ayazi S M H. *Structural design of Tehran's neighborhood identity, report of analysis and synthesis of studies*. Tehran: Omidan Publishing House 2012. [In Persian]
- [53] Latifi Gh. Safari Chabak N. Re-creating the neighborhood concept in Iranian-Islamic cities based on the principles of neo-urbanism. *Quarterly Journal of Urban Studies* 2012; 2(8): 3-12. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_6418.html [In Persian]
- [54] Zolfagharzadeh H. Jafariha R. Delzadeh A. The proposed model of Islamic-Iranian neighborhood architecture based on the model of life-creating views of Islamic wisdom. *Architectural Thought* 2018; 3(5): 33-59. SID. <https://sid.ir/paper/267833/fa> [In Persian]
- [55] Noghrekar A H. Ali al-Hasabi M. The realization of identity in architecture and urban planning with emphasis on the promotion of Islamic-Iranian identity in new cities. Tehran: New Thought 2016. [In Persian]
- [56] Raisi M M. Ali Nejad M. Explaining the overall scale and model of the neighborhood consisting of neighborhood units from an Islamic perspective. *Islamic Architecture Research Quarterly* 2021; 33(9): 109-122. <http://dx.doi.org/10.52547/jria.9.4.5> [In Persian]
- [57] Rahnama M R. Vafaei M. Samadi R. The manifestation of Islamic identity in the design of new neighborhoods based on Islamic components, a case example: West Imamiya neighborhood of Mashhad. *Bagh Nazar* 2015; 13(41): 47-56. SID. <https://sid.ir/paper/125510/fa> [In Persian]
- [58] Beheshti S H. The Neighbourhood; A traditional institution to strengthen civil society. *Iranshahr Thought Quarterly* 2018; 5(14-15): 20-25. <https://sid.ir/paper/516516/fa>. [In Persian]
- [59] Bende A P. Key characteristics of family-friendly cities: a review. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management* 2023; 18(1): 74-84. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/key-characteristics-family-friendly-cities-review/docview/2773883532/se-2>
- [60] Hashim S F. Othman R N R. Hashim H. Nasrudin N A. Family-friendly Neighborhood in the Malaysian Perspective: A Review of Literature. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation* 2022; 24(02). DOI: [10.37200/IJPR/V24I2/PR200492](https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I2/PR200492)
- [61] Thomas LL. Committed and "won over" parents in Vancouver's dense family-oriented urbanism. *Journal of the American Planning Association* 2021; 87(2): 239-53. <https://doi.org/10.1080/0194363.2020.1834871>
- [62] Gür M. Inversion of urban transformation approach in Turkey into family-friendly transformation. *Journal of Housing and the Built Environment*. 2019; 34(3):735-67. <https://doi.org/10.1007/s10901-019-09657-z>
- [63] Silverman RM. Taylor Jr HL. Yin L. Miller C. Buggs P. There goes our family friendly neighborhood: Residents' perceptions of institutionally driven inner-city revitalization in Buffalo, NY. *Journal of Community Practice* 2019; 27(2):168-87. <https://doi.org/10.1080/10705422.2019.1616642>
- [64] Drianda RP. Exploring the notion of the family friendly city. *INOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 2018; 158(1): 012004. IOP Publishing. DOI: [10.1088/1755-1315/158/1/012004](https://doi.org/10.1088/1755-1315/158/1/012004)
- [65] Kwon J. *Transportation and Family-Friendly Communities*. 2023.
- [66] Shpakovskaya LL. Chernova Zh. V. A city friendly to the family: a new public space for children and their parents [Gorod, družhestvennyj sem'e: novoe publichnoe prostranstvo dlya detej i ih roditelej]. *Monitoring of public opinion: Economic and social*

- changes 2017; (2):160-77. <http://dx.doi.org/10.14515/monitoring.2017.2.10>
- [67] Pospěch P. Urban or family-friendly? The presentation of Czech shopping centers as family-friendly spaces. *Space and Culture*. 2017 Feb; 20(1): 68-80. <https://doi.org/10.1177/1206331216646059>
- [68] Şentürk M. Family-friendly cities study research (Family-friendly cities research). T.R. Ministry of Family and Social Policies. 2017 August 25. <https://aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/aile-ve-dostu-kentler-etut-arastirmasi.pdf>
- [69] Routhier G. The family shelter system in Massachusetts: A snapshot of program models, service needs, promising practices, and challenges. *Homes for Families*. Retrieved 2018 September 6. http://www.homesforfamilies.org/Reports/Family%20Shelter%20System%20in%20MA-%20A%20Sna_pshot.pdf.
- [70] Canzoneri D. Wilson B. Family-sized housing: An essential ingredient to attract and retain families with children in Seattle, A White Paper and Action Agenda from The Seattle Planning Commission. Retrieved 2018 September 3. DOI: [20.5000.12592/ph0n8q](https://doi.org/10.5000/12592/ph0n8q)
- [71] Brati Fatehabadi S. Investigation and analysis of citizens' satisfaction indicators in a family-friendly city, a case study of Sirjan city. Master's thesis in the field of geography and urban planning, Faculty of Literature and Humanities, Department of Geography, Zabol University 2013; Supervisor Dr. Akbar Kiani. [In Persian]
- [72] Mildred EW. Rukus J. Planning for Family Friendly Communities: Motivators, Barriers and Benefits [Internet] 2013.
- [73] Wilkerson A. Carlson N E. Yen I H. Michael Y L. Neighborhood physical features and relationships with neighbors: Does positive physical environment increase neighborliness? *Environment and Behavior* 2011; 44(5): 595-615. <https://doi.org/10.1177/0013916511402058>
- [74] Crisp R. Robinson D. Family, friends and neighbours: Social relations and support in six low income neighbourhoods. Centre for Regional Economic and Social Research. Retrieved 2018 September 4. https://research.shu.ac.uk/cresr/living-through-change/documents/RP9_FamilyFriendsandNeighbours.pdf.
- [75] Belli Ferro F. Orensanz M. Public housing, Private priorities: The invisible dynamics in low-income housing allocation in urban Peru, the case of CSP-Techo Propio (Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology) 2021. <https://hdl.handle.net/1721.1/145772>
- [76] Loewus S E. Downtown living: for families? the Vancouver, BC urban livability experience and lessons for other cities (Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology) 2008. <http://hdl.handle.net/1721.1/45153>
- [77] Marcais W. Trades and the Islamic city. *International Journal of Sociology* 1921.
- [78] Lapidus I. *Muslim Cities in the Later Middle Ages*. Cambridge: Harvard University Press 1967.
- [79] Dettmann K. Islamic and Western elements in modern-day Damascus in GR 1969; (21): 64 – 68. <https://www.econbiz.de/Record/islamische-und-westliche-elemente-im-heutigen-damaskus-dettmann-klaus/10002071043>
- [80] Flamaki M. M. Revival of historical buildings and cities. Tehran: University of Tehra. 1986. [In Persian]
- [81] Momeni, M. Tracing the revelation culture in the cultural, economic and physical structuralism of the early period of the city of Daulat Abad Malair. *Geographical Research Quarterly*. 1987; (2): 11-59. [In Persian]
- [82] Rappaport A. Cultural origin of biological complexes. Translated by Razia Rezazadeh. Tehran: University of Science and Technology 1988. [In Persian]
- [83] Benevolo L. Translation of the unified license. Tehran: Academic Publishing Center 1991. [In Persian]
- [84] Alsayyad N. *Cites and Caliphs, on the Genesis of Arab Muslim Urbanism*. Greenwood press 1991.
- [85] Ehlers E. Eastern Islamic city - model and reality. Translated and edited by Mohammad Hossein Zia Tawana and Mustafa Momeni 1995; 27-65. [In Persian]
- [86] Nasr S. H. Islamic art and spirituality. Translated by Mohammad Saeed Hanai Kashani. Art 1996; (28): 5-45. [In Persian]
- [87] Cuneo P. The history of urban development in the Islamic world. Translated by Saeed Tizqalam Zanouzi. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development-Civil and Urban Improvement Organization 2006. [In Persian]
- [88] Morteza H. Traditional principles of construction in Islam. Translated by Abolfazl Meshkini and Kiyomarth Habibi. Tehran: Urban Planning and Architecture Studies and Research Center Publications 2009. [In Persian]
- [89] Naghzadeh M. Islamic city and architecture, manifestations and objects. Tehran: Mani 2009. [In Persian]
- [90] Silversmith A H. An introduction to Islamic identity in architecture and urban planning. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development - Office of Architecture and Urban Design - Payam Sima Design and Publishing Company 2009. [In Persian]
- [91] Grabar A. A city in the Islamic world. Translated by Mehrdad Vahdati Daneshmand. Tehran: Basirt 2012. [In Persian]
- [92] Pakzad J. The principles of fabric of traditional Iranian cities. 1987; (21) (3-30). [In Persian]
- [93] Jait H. Kufa: the birth of an Islamic city. Translated by Abul Hasan Soroqd Moghadam. Mashhad: Astan Quds Razavi-Islamic Research Foundation 1994. [In Persian]
- [94] Afshar Naderi K. Review. 1995; (17): 46-56. [In Persian]
- [95] Pirnia M. K. Iranian architecture. 1995; (19): 40-45. [In Persian]
- [96] Nasr S. H. Islamic art and spirituality. Translated by Rahim Ghasebian. Tehran: Department of Religious Studies, Art 1996. [In Persian]
- [97] Lapidus I. *Muslim Cities and Islamic Societies in the Middle East*. Middle Eastern. Les corps de métiers at la cite Islamic 1969.
- [98] Falamaki M. M. *Renovation of Monuments and Historical Cities*. Tehran: University of Tehran Press 1985.
- [99] Tavasoli M. Hosseiniyehs, Takaya, Moslla, in the architecture of Iran during the Islamic period. by the efforts of Mohammad Yusuf Kiani. Tehran: Academic Jihad 1987. [In Persian]
- [100] Raymond A. Big Islamic Arab cities. Translated by Hossein Sultanzadeh. Tehran: Aghaz 1991. [In Persian]
- [101] Saidi Rezvani A. Islamic vision and geographical phenomena. 1988; (1): 5-44. [In Persian]
- [102] Shokoei H. *Social geography of cities*. Tehran: Academic Jihad Publications. 1990 [In Persian]
- [103] Nasr S. H. The opinion of Islamic thinkers about nature. Tehran: Kharazmi 1998. [In Persian]